[illegible] — [illegible] [illegible] | సంపుటము-2
సంచిక-11

1. [illegible] — 495
2. [illegible] — 495–498
3. మృచ్ఛకటికము — 499–502
4. [illegible] — 503–510
5. ఆంధ్రకవుల చరిత్రము — 511–518
6. సంఘ [illegible] — 519–526
7. [illegible] — 527–538
8. [illegible] — 539–542
9. శ్రీ [illegible] — 543–546.

శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

రాజమహేంద్రవరము:

సంపుటము ౨.] విజయసంవత్సర వైశాఖమాసము. [సంచిక ౧౧.

పత్రికావిమర్శనము.

ఉపాధ్యాయోపయోగిని— ఉపాధ్యాయులు మొదలగువారి యుపయోగము నిమిత్తము బందరునం దీతెలుఁగుపత్రిక మాసమున కొకపర్యాయము ప్రచురింపఁబడుచున్నది. ఇం దుపాధ్యాయులకుఁ గావలసిన విద్యావిషయములు మాత్రమే కాక వృత్తాంతములుకూడ నుండును. ఇదివఱకు ప్రకటింపఁబడిన సంచికలనుబట్టి చూడఁగా, ఈపత్రిక విద్యార్థులకును ఉపాధ్యాయులకును మహోపయుక్తమైనదిగాఁ గానఁబడుచున్నది.

నీతికథలు.

గాడిద, ముండ్లపొద.

పొలముకాపుఁడు తనపొలములో పండిన నానావిధములయిన ధాన్యములను మూటలుకట్టి యొక గాడిదమీఁద వేసి యింటికి మోపించుకొని పోవుచుండఁగా, ఆగాడిద త్రోవలో ముండ్లపొద నొకదానిని జూచి యాఁకలి గొనియుండుటచేత దానియొద్దకు పరుగెత్తి యాకులుకొఱికి తినుచు, "నాకు పనికిరాకపోయినను నే నిప్పుడు మోసికొని పోవుచున్న యీధాన్యముతో రుచ్యములైన తిండులుగుడిచి రొఁదతో యానందింపఁ దలఁచుకొని యుండురు. వీనితోఁజేసిన రేపిండివంట కంటెను నానోటి కీముండ్లపొదయే యెక్కువ రుచికరముగా నుండును" అని తనలోఁ దా నాలోచించుకొన మొదలుపెట్టెను.

గీ॥ ఒక్కనికి మంచియన్నదై యుండు నదియె
నన్యునకు నుర్విలో విషమగుచు నుండు;
కావునను, లోకమందు సుఖంబు కలుగు
వివిధ జనులకు వివిధ వస్తువుల వలన.

భరతపక్షి, దానిపిల్లలు.

ఒక భరతపక్షి తాను పిల్లలుపెట్టిన చేనుపండి కోఁతకు సిద్ధముకాఁగా, తనపిల్లలకు ఱెక్కలువచ్చి గూటిలోనుండి యెగరఁగలుగుటకు లోపలనే కోఁతగాఁడ్రు వచ్చి పొల మెక్కడఁగోయుదురో యను భయముచేత తాను మేఁత తెచ్చుటకయి వెళ్ళఁబోవునప్పుడు తనపిల్లలను బిలిచి తానులేనిసమయమునం దెవ్వరేమనుకొందురో యామాటలన్నియు శ్రద్ధతో విని తాను వచ్చినతరువాతఁ దనతోఁ జెప్పవలసినదని చెప్పిపోయెను. అది వెళ్ళినతరువాత పొలముకా పక్కడకు వచ్చి తనకొడుకుతో "పొలముపండి కోఁతకు సిద్ధమయినది. రేపటిదినము నీవుపోయి మన పొరుగువారిని చేనుకోయుటకు సాయమురండని పిలువు" అని చెప్పెను. ఆ మాటలువిని తల్లి రాఁగానే చెప్పి పిల్లలు తమ్ము వెంటనే మఱియొకచోటికిఁ దీసికొనిపొమ్మని యడుగఁగా, "మీరు తొందర పడనక్కఱలేదు. పొలముకాపు పొరుగువారితోడ్పాటు నమ్ముకొన్నందున రేపు కోఁత జరగదు" అని తల్లి వానికి ధైర్యము చెప్పెను. మఱునాఁడు మేఁతనిమిత్తము పోవునప్పుడు కూడ తల్లి పిల్లలకు గతదినమునఁ జెప్పినట్లే చెప్పిపోయెను. అటుపిమ్మట పొలముకాపక్కడకువచ్చి పొరుగువారు వత్తురేమోయని కొంతసేపు కాచుకొనియుండి వారెంతసేపటికిని రాకపోఁగా, కొడుకునుజూచి "మనమింక పొరుగువారిని నమ్ముకొన్న కార్యములేదు. నీవీసాయంకాలమేపోయి నీ పినతండ్రి మొదలయిన మనచుట్టములను రేపు తెల్లవాఱకమునుపే కోఁతకు తోడురండని చెప్పిరా" అని చెప్పిపోయెను. ఈసంగతికూడ పిల్లలు తల్లి రాఁగానేచెప్పి భయపడసాగెను. అప్పుడు తల్లి పిల్లల జడుపుతీర్చి "మీరువిన్నదింతేయయినపక్షమున మీరు భయపడవలసిన పనిలేదు. మఱియొకరి పనినిమిత్తమై చుట్టములెప్పుడును పిలువఁగానేరారు. రేపటిదిన మేమిజరగునో మీరు శ్రద్ధతోవిని నాకుచెప్పుఁడు." అని మఱునాఁడు మరల మేఁత తెచ్చుటకయి పోయెను. నాఁడును నిన్నటివలెనే పొలముకాపు ప్రాతఃకాలముననే వచ్చి వేచియుండి యేవేళకును చుట్టములు వచ్చుజాడ కానక విసిగి కొడుకునుజూచి "మన మితరుల తోడ్పాటున కాసపడఁగూడదు. రేపు నీవు వచ్చునప్పుడు మంచికొడవండ్లు రెండు తీసికొనిరా. రేపు మనమిద్దఱమే చేను కోఁత మొదలుపెట్టుదము" అని చెప్పిపోయెను. ఆమాటలు పిల్లలు మరల చెప్పఁగానే తల్లి "ఇఁక మనమిక్కడ నిలువఁగూడదు. పొలముకాపు తాను స్వంతముగా పనిచేసికోఁ దలఁచినప్పుడు రాకమానఁడు. మనము శీఘ్రముగా పోవలెను" అని యప్పుడే తన పిల్లలను దీసికొని మఱియొకచోటికిఁ

బోయెను. అనుకొన్నట్టుగా మఱునాఁటి యుదయకాలముననే పొలము కాపును కొడుకును వచ్చి పొలము కోఁత మొదలుపెట్టిరి.

గీ॥ పనిని జక్కఁగ నొనరింప వలయునన్న
స్వయముగాఁ దానె చేసికోవలయు నెపుడు;
కార్యమును దానె చేసికోఁగలుగు నేని,
పరుల సాహాయ్యమున కాశపడఁగఁ దగదు.

నక్క, కోడి.

నక్క యొకటి యొకనాఁటి తెల్లవాఱుజామున కోళ్లదొడ్డివద్దకు వచ్చి తన నిమిత్తమయి వేసియున్న వలలో పడెను. అది యొకకోడిపుంజు దూరమునుండి చూచి, అటువంటి భయంకరమయిన శత్రువును సమీపించుటకొక్కసారిగా సాహసింపలేక భయపడుచు మెల్లమెల్లగాఁ గొంత దాపునకువచ్చి, గుండెలు తటతట కొట్టుకొనఁగా చాటుననుండి తొంగిచూచెను. నక్క దానిరాకచూచి చేరఁబిలిచి మాయ యచ్చుపడునట్లుగా "ఓమిత్రమా! నాకిక్కడ నెటువంటి కష్టము సంప్రాప్త మయినదో చూచితివిగదా? ఈ యాపత్తంతయు నాకు నీమూలమున వచ్చినది. నేను గ్రామసంచారముచేసి యీ కంచెదాపుననుండి యింటికిఁ బోవుచుండఁగా నింతలో నీకంఠస్వరము వినఁబడి నీ క్షేమ సమాచారము విచారించిపోవలెనని వచ్చి యీవలలో పడినాను. కాఁబట్టి నీవీయురిని ఛేదించుటకయి నాకొక కత్తిని తెచ్చి పెట్టవలెను. ఆపని నీచేతకాకపోయెనా, నే నీయురిత్రాటిని నా పండ్లతో తెగ కొఱుకువఱకును నాదుర్దశను నీవెవ్వరితోను జెప్పక యూరకుండుము" అని మంచి మాటలు చెప్పెను. ఆకోడిపుంజు మాఱుమాటాడక పరుగెత్తుకొనిపోయి బిగ్గఱగాఁ గూసి వెంటనే తనయజమానుని కా నక్కవార్త తెలియఁబఱిచెను. అంతట వాఁడొక దుడ్డుకఱ్ఱ తీసికొనివచ్చి పాఱిపోవుట కవకాశము కలుగకముందే నక్కను చావమోదెను.

గీ॥ ముఖము మీఁదటి స్తుతులకు మోసపోక
తాను వారింపఁదగు నాపదల విధంబు
ముందుగ విమర్శ యొనరించి బుద్ధిమంతుఁ
డర్హులకు మాత్ర ముపకార మాచరించు.

ఎలుఁగుబంటి, సింహము, లేడి.

ఒక లేడిని జంపి యది తనకే రావలెనని యెలుఁగుబంటియు, తనకే రావలెనని సింహమును తగవులాడి, ఘోరయుద్ధము చేసి యలసి సొమ్మసిల్లి సింహభల్లూకములు రెండును క్రిందపడెను. అవి యట్టి యవస్థలో నుండఁగా నప్పుడా దారిని బోవుచున్న నక్కయొకటి చూచి మెల్లగా సమీపమునకువచ్చి యవి కదలమెదల లేకుండుట కనిపెట్టి యాలేడిని నోటఁ గఱచుకొని నిర్భయముగా నడువసాగెను. ఆచౌర్యమును దాపుననేయుండి కన్నులనుంటఁగాఁ జూచుచుండియు నేమియుఁ జేయఁ జాలక సింహభల్లూకములు నిట్టూర్పులు పుచ్చుచు "ఇదియంతయు మనకు పరస్పరవివాదమువలన వచ్చినలాభము. మన యిద్దఱిలో నొక్కరికేని దక్కకుండ నడుమ పాడు నక్కయొక్కటివచ్చి యీలేడిని మనకన్నులయెదుటనే యీడ్చుకొనిపోవుచున్నది." అని విచారింప సాగెను.

గీ॥ తాము తమలోన నధికులు తగవులాడ
నడుమ నల్పులు లాభింపఁ బడయుచుండ్రు.
పోరునష్టము మఱిమఱి పొందులాభ
మనెడు లోకోక్తి మిగుల సత్యంబు గాదె?

మృచ్ఛకటికము. (౪౭౮-పుట శేషము.)

చేటి—మైత్రేయా! నిలుండుము; నేనే యామెకు ఖబురు చేయఁబనివిడెదను.
(అని యట్లు వలువలు దెచ్చియిచ్చినది.)

విదూ—(అపవారితకముగా) ఓయీ! వయస్య! ఈమె నేదైనఁ బల్కరింతునా?

చారు—అట్లు చేయఁదగునోయి!

విదూ—(ప్రకాశముగ) చంద్రాలోకమె నశింప దుర్దినప్రాయమయ్యెడు నట్టి యంధకారమందు నీవింతురా నేమినిమిత్తమమ్మా!

చారు—ఓసీ! ఈబ్రాహ్మణుఁడు తిన్నని మనసువాఁడుసుమా!

వసం—కాదు! నిపుణుఁడని చెప్పనొప్పునే!

చేటి—ఆరత్నావళి మూల్యమెంతయని యడుగఁగా నిందీయమ వచ్చినది సుండీ!

విదూ—(జనాంతికముగా) ఓయీ! నేఁ జెప్పనే చెప్పితిని గాదా! రత్నావలి యల్ప మూల్యము సువర్ణభాండము బహుమూల్యము కనుకఁ బరితుష్టిపడక మరొండు యాచింప నీమె వచ్చిన దయ్యెనని!

చేటి—అది యీయమ తనదని చెప్పి జూదమునఁ బన్నిదంబు నఱిది గోల్పోయెను. ఆగెల్చుకొన్న సభికుఁడు రాజవార్తాహారి యెందేగెనోయని—

విదూ—ఓసీ! తలఁపులోని మాటె పలికెదు!

చేటి—దానికై వెదికెదము. ఈలోపల నీసువర్ణభాండమును గ్రహింపవలయు!
(అని చూపించినది.)

విదూ—(తేఱిపాఱఁ జూచుచు విచారించుచున్నాఁడు.)

చేటి—ఇదిచూచి యింతసేపు పాలోచించెదవు? ఏమయ్యా! ఇది నీవెప్పుడయిన ముందు చూచియుందువా?

విదూ—కాదోసీ! దీని శిల్పచాతుర్యము చేసి కన్నులు వెలకు రాకుండఁ గట్టుపడ్డవి గదే!

చేటి—నీదృష్టి భ్రమసినది గాని యదా సువర్ణభాండమే యిది!

విదూ—(హర్షముతో) ఓయీ మిత్రమా! సువర్ణభాండ మిదియె యిదే! వెనుక మన గృహమందుఁ జోరు లపహరింపలేదా? అదే!

చారు—వయస్యా!

క॥ అపహృతమగు న్యాసము తిరి।గి పుచ్చికొనఁగ లేక కృత్రిమముగ నా।
నెపమును బన్నితి మిటు ని।క్కపుగతి ప్రస్తుతపదంబుగనె నిప్పటికిఁ॥

విదూ—ఓయీ మిత్రమా! బ్రాహ్మణ్యమంతటిమీఁదఁ బెద్దదొట్టు!

చారు—మనకుఁ బ్రియము! ప్రియము!

విదూ—(జనాంతికముగా) ఏమయ్యా! ఇది యెక్కడనుండి వచ్చినదియని యడుగుచున్నాఁడను.

చారు — ఏమిదోషమున్నది?

విదూ—(చేటి చెవిలో)— (ఎక్కడదొరకెనని)

చేటి—(విదూషకుని చెవిలో)— (శర్విలకుఁడు దెచ్చెనని)

చారు—ఏమి యిట్లు మీరె మాటలాడుకొనుచున్నారు! మేము వెలపలివారమా?

విదూ—(చారుదత్తుని చెవిలో)— (శర్విలకుఁ దెచ్చెనఁట).

చారు—ఓసీ! ఆసువర్ణభాండమే యిదిసుమా!

చేటి—కాకేమయ్యా!

చారు—నాతోఁ జెప్పిన మేలిమాట లెన్నఁడును నిష్ఫలముగాలేదు, కావున నిందుకై యీయుంగరమును బారితోషికముగాఁ గైకొమ్ము! (అని యిచ్చి చిన్నపోయిన చేయి చూచుకొని సిగ్గుచూపుచున్నాఁడు.)

వసం—(తనలో) ఇందు చేతనే యీయనపై మరులుగొంటిని.

చారు—(జనాంతికముగా) అయ్యో! ఇక్కట్టుగదా!

క॥ ధనమేమి నరుఁడు మొదటనె। జనియింపఁడయేని పుడమి సఫలత నొందున్।
బని కక్కఱపడలేని యతని కోపప్రసాదనములు దాల్పవు ఫలముల్॥

క॥ ఱెక్కలుడిపిన పక్కియు। నెక్కుమునకు నెండుచెట్టు, నీరొట్టిన చె।
ర్వు, కోఱలేని పామును,। యక్కంగాఁ బేదవాని సాటికిఁ దగెదున్॥

మఱియు,

ఉ॥ చూడ దరిద్రుఁ డెప్పుడును శూన్యగృహంబున కీడుజోడగున్।
మోడగు ప్రాఁకులోడ సరిపోలుఁదగుం జెలొట్టు నారికిం।
బోఁడిమి దక్కియుండునెడ మున్నటి చన్వరి సంగమంబొడం।
గూడఁ దలంపుఁజొచ్చి యెడఁగోరెడు వేళలు దప్పిగొల్పునే?॥

విదూ—(తనలో) అతిమాత్రసంతాపము చాలు! (పైకి పరిహాసముతో)— అమ్మా! నాకొక్క స్నానశాటిక సమర్పించుకొందు!

వసం— అయ్యా! చారుదత్తుఁడుగారూ! ఇట్లు రత్నావళితో నందులఁ దూగింపఁ దగదుసుండీ!

చారు—(సవిలాసస్మితముగా) వసంతసేనా! చూడుము! చూడుము!

క॥ ఎవనికి భూతార్థ శ్రద్ధవలె? గనిందుల నమ్ము తలఁచెల్ల రకం।
దవిలెదు, నీలోకంబున। జవచచ్చిన పేదతికము శంకలు దేదే?॥

విదూ— చేటీ! నీవిచటనే నిదురించెదవా!

చేటి— (నవ్వి) ఏమయ్యా! మైత్రేయ! నీ బోసినోటితనము హెచ్చైనట్లున్న దిప్పుడు?

విదూ— ఓయీ! వయస్యా! సుఖోపవిష్టులగు జనులఁజూచి కన్నుగుట్టి తిరిగి విడంద్రొక్కనే చెయిగదా పెద్దపెద్ద జలధారలతో నిండుగా పర్జన్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు!

చారు— చక్కఁగ వాక్రుచ్చితివోయి!

ఆ॥వె॥ బురదపెడలు తూండ్ల మొనసూదులట్టులు।
వ్రచ్చి జలదమధ్య వానకాల్పు।
దిగెడుఁ జంద్రుఁబాసి దివి చోటచోట రాల్పు।
నశ్రుధారలనఁగ నవఁగోకంబె!॥

మరియు,

ఉ॥ చిత్రముచూడుమార్యజన చిత్త సునిర్మల చారిధార ద్వి।
డ్గాత్రభిదేలిమార్జున దృఢప్రహార ప్రతిచండగాఁగరం।
చాత్రముతో హలాయుధ పటాభము లై స్రవియించుమేఘముల్।
ధాత్రిని శక్రమాత్రిక నిధానమునంతయుఁ గ్రుమ్మరించెదుల్॥

ప్రియురాలా! చూడుము! చూడుము! కాంతు ననురక్తవలెనె,

ఉ॥ చెచ్చెర మేనఁబూసికొని చిక్కని చీఁకటివన్నె మబ్బులన్।
మచ్చులు చల్లుచున్ వలచు మాపటిగాడ్పులు వీవఁ జల్లఁగా।
నిచ్చఁదలంచి యంబుదము లెచ్చి నిశీథకు వచ్చి ప్రేమతోఁ।
గ్రుచ్చి కవుంగిలించుకొనెఁ గోరిమి మింటిని మెర్పుపెండలిన్!॥

వసం— (శృంగారభావమున నటియించుచుఁ జారుదత్తు నాలింగనము చేసికొనుచున్నది.)

చారు—(స్పర్శసుఖ మభినయించుచుఁ బ్రత్యాలింగన మిచ్చుచున్నాఁడు.)

క॥ ఉలియుము గంభీరంబుగ। జలదా! నీపసదనమున స్మరపీడ మెయిం।
గలఁగిన మెయి గగ్గురుపడి। మొలవఁగ రాగంబు కడిమిపువుగతి నలరెన్॥

విదూ— ఓరీ! దాసీపుత్రా! దర్దినా! అనార్యా! ఈమెను మెఱుపులతో బెదరించుచు నిప్పుడు వచ్చితివేమిరా!

చారు—వయస్యా! ఇట్లుదూషింపఁ దగఁదగదుసూ!

క॥ శతవర్షము దర్దినమై।
శతధారలు గురియునీ! శతహ్రదపాతనీ!

అతిదుర్లభ మనుజులకికి।
సతత పరిష్వంగ మొసఁగెఁ జాలును నాకున్!॥
మరియుఁ జూడుమా! ఎంతటిధన్యుఁడనో!
క॥ వానకు వలువ దడియఁగా।
మేనెంతయుఁ జల్లపడ సమీహిత బుద్ధిం।
దానుగ నింటికివచ్చిన।
మానిని మెయి నేర్చి కౌఁగిలియు మనుగడవలదే?॥
ప్రియురాలా! వసంతసేనా!
తే.గీ॥ వేదికలరాళ్ళు సడలంగ బాఁదవాన।
కంబములపఱి విరిసి మేల్కట్టు లూఁగె.।
జారు సున్నపుఁ బూఁతతో సలిలధార।
భరముసైఁ గ్రుస్సె నిదిగొ చిత్తరువుగోడ!॥
(మీఁదఁజూచి) ఆహా! ఇంద్రధనుస్సా?—ఓసీ! ప్రియురాలా! చూడుము!
క॥ మెఱుపుల నాల్కలుసాఁచుచుఁ।
దొఱగంబెకిమీనివిల్లు తెగువబుజములై।
మెఱయఁగ మబ్బులదొడలు।
దెఱచుచుఁ గడుసావలించె దివి చోద్యముగా!॥
కనుక లోనికేగెదము రమ్ము! (అని లేచి నడుచుచున్నాఁడు.) కలికిరో! కనవే!
మదనరేఖ॥ ధారల్ డిగ్గెడుఁగంబే। తారంతై కడుఁదాళిన్।
ధూరుట్టుంపున మంద్రం।బై రూతుంబులు తాళన్॥
మదనవిలసితము॥ సలిలమునను జెం।దులుగని చటులతన్।
విలసిలుచును వీ।ణలసుతి లయతా॥

(ఇంతట నందఱు నిష్క్రమించిరి.)

గద్యము॥ ఇది శ్రీమదిష్టదేవతా వరప్రసాదాసాదిత కవితా వనితా ధురంధర సౌజన్యబంధు రాపస్తంబసూత్ర పవిత్ర త్ర్యార్షేయ హారితగోత్ర సమస్తమండల లోప్తూయమాన వావిలాలాహ్వాను త్రిలింగజ వైదికాన్వయ కమలాకర ప్రభాకరాయమాన శ్రీ మహాలక్ష్మీ సదాప్పయ్యశాస్త్రీశ్వర ద్వితీయపుత్ర సకల గురుజన సదాశీఃపాత్ర వాసుదేవశాస్త్రిచే ననూదితంబగు మృచ్ఛకటికమునం దుర్దినమను పంచమాంకము ముగిసెను.— వా. వాసుదేవశాస్త్రి. [సశేషము.]

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, పంచమాశ్వాసము. (౪౬౨-పుట శేషము.)

ఉ॥ నీవిపు డింత పేరలుకఁ బెట్టుకొనన్ ధరియించియుంటి నా
కోవనజాక్షి మండపవనౌషధినాయకముఖ్యు లుగ్రతా
పావహులౌట చిత్రమె నిజాత్మయనంగుఁడు నొంచుచున్న వాఁ
డేవిధిఁ బ్రేమపాత్రుఁ గినియించినవారికి శత్రువాత్మయున్. ౧౩౪.

గీ॥ ఆఁవిడుపు వచ్చుటకె నేనరుగుదెంచి। యలుక తీర్చెదఁ గాదేని జలరుహాక్షి
యోఁవిడుపు మెచ్చుటకె నీవరుగుదెంచి। నీదు మధురంపుమోవి తేనియలు నాకు.

వ॥ అని యంతకంతకుఁ జెరిఁగెడు పరిరంభ రాగతత్పరవశంబున. ౧౩౫.

ఉ॥ రాగదె యోసుధాంశుముఖి రాగదె యోకఠినోన్నతస్తని
రాగదె యోవిలాసవతి రాగదె యోకలకంఠభాషిణీ
రాగదె యోకళావిదుషి రాగదె యోకలహంసగామినీ
రాగదె యోగుణైకనిధి రాగదె యోలలితాంగి దగ్గఱన్. ౧౩౬.

క॥ కలికీ రాగదె చిలుకల। కొలికీ రాగదె లతాంత కోదండునిపూ
ములికీ రాగదె యోరాకె। యలికీ రార్పటుల నేల యేచెదవన్నన్. ౧౩౭.

వ॥ అని వేడుకొనుచున్నంతం బట్టణంబులోపలం దనవిడిదివాకిటం బ్రాభాతికంబులైన వాద్యస్వనంబులు వినంబడుటయు వజ్రనాభుపడవాళ్ళు పిలువవచ్చువేళ యయ్యెఁ గావున నింతటం బోకయున్నఁ గార్యంబు తప్పుననుచు లేచి యాత్మకల్పిత భూవివరద్వారంబునకై చనియెనప్పుడు. ౧౩౮.

క॥ తెలుపించఁబోయి తెలిపిన। తెలుఁగుఁగఁ గా వేఁడుకొనఁ బతిస్వనుకొనియెం
దెలివి తనయల్క కడుఁ గీ। డ్పడి నిజ్జృంభించు విరహపరితాపము చేన్. ౧౪౦.

క॥ తన రమణి యిట్లు తను వెను। కొనుట తెలుంగఁడు మురారికొడుకు ప్రమో
దన శీతఁ డనఁ దిరిచె నతిరయ। మున నాత్మనివాసమునకు భూవివరమునన్. ౧౪౧.

క॥ అవనితయు వడివడిని చి। లావధిగా నరిగి యంత నవ్వలనరుగం
గా వెలిచి తిరిగివచ్చెను। భావము గలఁగంగ విభునిపాయువు కడకున్. ౧౪౨.

వ॥ అట్లు వచ్చి. ౧౪౩.

చ॥ తనవిభు పాదసంగతిని ధన్యములైన సువర్ణ పాదుకల్
చనుఁగవ నొత్తుకొంచు మణికట్యును రాలిన తద్విలిప్త చం
దన లవము ల్శరీరమునఁ దాల్చుచుఁ దత్పరిభుక్తముక్త మా
ల్య నికరముం దయుగ్మమున నద్దుచు నించుకసేపు రంజిలెన్. ౧౪౪.

చ॥ తదనుభవోచిత ప్రతికతంబున నవ్విభురామణీ యకా।
ధ్యుదయము చర్చసేయు సురతోత్సవ చాతురియెంచుఁ బ్రేమసం

పద గణియించు లాలనల భంగులు భావననిల్పు మిక్కిలిన్
హృదయమునందు రాగిలుచు నింద్రవిరోధి తనూజ మాటికిన్. ౧౪౫.
ఉ॥ అక్కట యిట్టి వల్లభుని యందును గోపము పుట్ట నాకుఁ ద
ప్పెక్కటి యేలతోఁచె నదియట్ల మఱి మ్రతిఁగూర్చి యంటఁగా
దక్కఁగఁ జెప్పె వల్లభుఁడు దానికి నర్థము నప్పుడేను వే
ఱొక్కటిగాఁ దలంచి విడనాల్లిన కోపము దైవవంచనన్. ౧౪౬.
ఉ॥ ఆయనఘుండు దాఁ దొలుత నంపిన పత్రికలోననున్న య
న్యాయత రాగభంగు లరయంగ ననన్యసమానభాగ్య గా
నాయది చూడ నాదయిన యల్కయు మూలము కాకయున్న నా
నాయకుఁ డట్లు ప్రార్థన మొనర్పఁగ సేవనకున్కి యొప్పునే. ౧౪౭.
క॥ మగవాఁడు తమ్మెదయ సరి। జగతి నదియుఁగాక నేఁటి చాటోక్తుల ప్రే
మ గురుత్వము నలపత్రిక। యు గణింపఁగ నతనియందు నాదవునై తప్పుల్. ౧౪౮.
వ॥ అని విరహఖేదనం బొరలుచుండఁ బ్రభాతంబగుటయుఁ బ్రభావతి తన గృహ
దేవతయుంబోలెఁ బూజలందుచు ననన్య విదితగుప్తంబై యున్న యాపత్రికం
బుచ్చుకొని శృంగారంపుఁదోఁటలోనికిం జని యొక్క వివిక్తస్థలంబునం గూర్చుండి
యున్న రాగవల్లరి చదువఁగా మిగిలిన పత్రికాభాగంబు తనచేత నటమున్న
బహువారపఠితంబయ్యు నవోత్కంఠఁ గలుగం జేయుచుండ నల్పస్వరంబునఁ దన
లో నిట్లని చదువందొడంగె. ౧౪౯.
ద్విరదగతిరగడ॥ ఓహంసి నీచేతనున్నయది నాబ్రదుకు
నాహృదయ మింతిడెందము నేకముగ నదుకు
కరుణానిది పదివేలు కమ్మలుగఁ గైకొనుము
పరగ నతితోడ నాపలుకుగా నిట్లనుము
విద్యున్నిభాంగిరో వినుము నీకృపగన్నఁ
బ్రదుకమ్నుఁ దనుపేరు ఫలితమగు నాకెన్నఁ
త్రైలోక్యనిత్య సామ్రాజ్యవైభవమైనఁ
బోలదోకళేశమును బొలఁతినీకృపలోన
గరిమ నెల్లెడల నీ కనుసన్నలో వత్తు
హరిమధ్య యేదానరైన దీనికె యిత్తు
నేణాక్షి వినునీయుపేక్ష నా చెవిఁబడినఁ
బ్రాణము హరించు విరులావార్తవెంబడిన

నీ మోవి చిగురుతేనియలు గ్రోలెడి యాస
నీ మొలకనవ్వు వెన్నెల చలువఁ గోను నాస
నీ మృదు కపోలసన్నిధిని మోమిడు నాస
నీ మోహనశ్రోణి నిమురఁగలిగెడు నాస
నీదు పాలిండ్ల నానెడు పతమను నాస
నీదు శృంగారకళ నెలవులం బెడి యాస
నీదు మణితామృతము నింతుఁ జెవినను నాస
నీదు లలితోరువు ల్నెమ్మినా త్తెడి యాస
నాడలిలోఁ బ్రాణవాయువులు నాకెందాఁక
వెడలకుండఁగ నిట్లు విన్నవించెదఁ గాక
యీ కమ్మ పూఁదోఁట యీ తేనియలజళ్ళ
నీ కోమలపు గాడ్పు లీవెన్నెలబయళ్ళ
తను వైదుపాళ్ళ నింతకపంచిలోఁ గొనవె
యనయంబు నివి విరహికపకారు లనవిన్నవె
నిందుచందురుఁడు నీనెమ్మొగంబు సుహృత్తు
గందుఁగోయిల క్వణితి కలభాషలకుఁ దొత్తు
మెఱుఁగుఁదీఁగెలు నీదు మృదుతనూలతయంట్లు
కఱకుఁ బాయపుఁ జేంట్లు కచభరశ్రీ బంట్లు
కెంజిగురుచాయ నీ కెమ్మోవికి దాసి
కంజవైభవము కన్గవకు నంతేవాసి
యివియేల్ల నాకింపు లిలనీవు చేపట్టి
నివియె యినుమృత్యువులకెంత నీవెడ కెట్టి
నని తన్నుఁ గూర్చి సేనాకుట చెవిఁ జొనుపు
వనిత యేమనియొ నదిప్రాసి వేగ మెయునుపు
మోరాజహంసి నీయుల్ల మెందు నహేతు
కారుణ్యమని గట్టిగాఁగ నారసి చూతు
నని చదువుకొన వినియె నటమున్న యేతెంచి
వెనుకనుండి తదీయవిధుఁ డాత్మహత్తించి. ౧౫౦.

వ॥ ప్రభావతియు నిట్లు లేఖ చదువుకొని తదర్థంబు మఱియుమఱియు భావంబునం బరామర్శింపుచు. ౧౫౧.

మ॥ ఇది యాదింగల ప్రేమభంగులికె నా రేయెంతెందు యత్నంబు న
ట్టిదిధి న్ననున్నఁ బరిగ్రహించుట నిరూఢిన్నెట్టిదానికిన్ రతో
త్సవ సౌహార్దగతుల్ శతో త్తరత మించం జల్పుటాభోళ్య ప్రా
భవరూపాది గుణప్రపంచరయ నాభాగ్యంబె భాగ్యంబిలన్. ౧౪౨.

క॥ ఈరాత్రి యుపారంబును। జేరలుకఁ దదాత్త కొఱని పిలిపింకగు చా
ప్పారయు భాగ్యవిహీనలు। శేరెవ్వరు నవనిమండలిన్నను బోలన్. ౧౪౩.

వ॥ అని చింతింపుచుండె. ౧౪౪.

గీ॥ రాగవల్లరి యంత నారవణికెదకు। నరుగుదెంచి యానతి వెన్క నచలవృత్తిఁ
బొంచియున్నట్టి ప్రద్యుమ్నుఁ గాంచియతని। యుతీసంజ్ఞ చేఁ గావని యట్లయుండె.

వ॥ తదనంతరంబ యామయింబుజాతీ చందం బభివర్ణించి. ౧౪౬.

చ॥ పయిదలి నేఁడిదేమి ముఖపాండిమయున్నది మీఁతి ప్రత్యవ
క్రియలఁ బరాకుమాన్పనది కృష్ణచతుర్దశనాఁటి చంద్రరే
ఖయుబలె మేనుచిక్కినది కాటుకకన్నుదె రెయిచెప్పెదం గుచ
ద్వయముఁ బికరాళి ప్రమోఁదఁగయి ప్రాకెను సోకెను చల్లగాడ్పులన్. ౧౪౭.

ఉ॥ లోలతరాక్షి యాపయిఁటలోనిది యెక్కడిలేఖ యల్లనాఁ
జేలిక యుంపినట్టిదియొ యెవ్వదిదైనను సిగ్గులేల నేఁ
డా లిఖితార్థ మేమయిన నట్టిటు గొంటినఁ జూచెదే మొయీఁ
బోలిక చూడనట్లు యధిపుల్సతులందును సత్యసంధవే. ౧౪౮.

క॥ అని నదుమనమమఁ బ్రసక్తియున్నని వదనమఁ జూచినగుచు ముద్దియుతల్లో
చనసంజ్ఞా ప్రేరణమున। దనుజేశ్వర సుతకుమతియుఁ దానట్లనియెన్. ౧౪౯.

క॥ ఈరేయి రమణుఁడెంతయు। గారించిన వాఁడునిన్న గట్టిగఁ దెలిసెన్
నారీమణి మాను తెమదిఁ। గూరిమి దాఁచుకొని యలుగఁ గూడదు నీకున్. ౧౫౦.

క॥ నీవలె గడుదాఁకను తే।డో వనితాయాటమాని వద్దిచుకొనం
గావలసె విభునియలుకల। చే విరహాకులితవై కృశించితి విదిగో. ౧౫౧.

ఉ॥ తానటు లల్కఁ జెమ్మకొని ధైర్యబలంబున తాకతక్కనీ
దైన వియోగతాప మృతితాకృతిచూడఁగ నప్పుడిట్ట మో
మోఁకని తానునోర్వఁదతిమాత్రవియుక్తికి నష్టమాన్య నీ
కా నెఱజాణయోగ్య కరుణామృత వృష్టి వియోగఖేదమున్. ౧౫౨.

వ॥ అనిన రాగవల్లరికిఁ బ్రభావతి యిట్లనియె. ౧౫౩.

సీ॥ అట్టి యుత్కంఠ్యంపుటలుకలు గప్పించుకొని వియోగవ్యథఁ గుందఁజేసి
కాంతలయారూపు గిమఁగొను పెద్ద తెలాగుండుఁ దోడినిర్దయులయందు

సంభావించునా కాని సత్కృపారాశి మఱ్ఱివ్రేటీశుఁ దేవిసౌహార్దమున కైన।
నను జన్నపుచ్చి కన్గొనఁ జాలఁ డోకని మే పార్థమాత్రంబు సాయంబు జాతి.
నేఁటి రాత్రి తెఱంగు నా నేరమున జనించె నది యొక్క మాటకే నెమ్మనమున
నలిగి తేరన రయే నెన్ని ప్రార్థనములు దానిచే నెంత సుడసెనో ధవుని మనము.

ఉ॥ అనవిని రాగవల్లరి సమంకురితస్మిత కోమలావలో
కనముల నాప్రభావతిని గన్గొనునట్లు తదీశ్వరుం గనుం
గొని జళిగోపపుత్రి రసికుండవు నీవగు ధౌర్త్య మింతిపై
ఘనమనుమా నవీన సుధ గాంచి చవుల్గొను కోర్కి కోర్కి యే. ౧౬౫.

క॥ నావిని యోసి కుటారి దయావారిధి నధిపుఁ గూర్చి యనకు మొకటియుఁ గా
నా వెజ్జికిదుక యుంతకుఁ బావలమని చెప్పవినవె తరుణీ యనియెన్. ౧౬౬.

వ॥ అని మఱియు రాగవల్లరీ నీవు నాకు బహిఃప్రాణంబవు గాని సఖీమాత్రంబవు గావు.
నీకు దాపరంబు సేయనేల మా తెఱంగు విశదించెద వినుమని తనకోపనిమిత్తం
బును బ్రియుండు తనతోడన రాకుండ నాళ్ళబెట్టి తాను శయ్యాంతరంబున కరు
గుటయు మొదలుకొని ప్రియుఁ డర్గమ పర్యంతంబు గాఁ దమవృత్తాంతంబు సకలం
బును జెప్పఁదగిన ప్రకారంబునం జెప్పి యిట్లనియె. ౧౬౭.

క॥ కాంతుండాగతి నాయత్యంత కఠోరతకు నాత్మయందు విసిగిరో యా
వింతయగు విరహదశ కుపశాంతి యరసికొనఁగా సేఁచనని యెం చెలువన్. ౧౬౮.

క॥ తఱినంత వేఁడుకొనవిన నొఱుఁగని నా నిష్ఠురతకు నేఁడు విడుగుల
స్వాతిగనాకొ ప్రియుని చిత్తము కలుగకయున్నం ద్యజించి పెనసేల చనున్. ౧౬౯.

ఉ॥ ప్రేమకు మానసంపదకు పెత్తిగదా యుదియించు నెంచ కేఁ
గూడఁగఁ జాలి పట్టుటకు గొబ్బున నప్పుడ సాహసించితిన్
వేడియు దాపనేరకిది చెప్పెదఁ బ్రాణము నీవు గావునన్
గూడఁగలేకయుంతఁ గడుఁ గుందితి ఘోరవియోగవేదనన్. ౧౭౦.

ఉ॥ ఆపరిపాటికంతఁ గడునల్గిమ నట్టివిభున్ దథావిధా
లాపవిచిత్రతం దురపిలంగ వియోగ దవాగ్నిహత్యమున్
జూపుచుఁ జేరవేఁడు వివశుం గయికోక కఠోరవృత్తిఁ జె
న్నావముఁ గట్టుకొన్న గతభాగ్యను నాకివి పాట్లు నెచ్చెలీ. ౧౭౧.

సీ॥ నొఱపకేలున్నవి నెత్తవిరీలులు తమవాఁడి రొల్లనా తనువుమీఁదఁ
బలుపకేలున్నవి పరభృతశ్రేణులు శ్రుతులలోఁ దమపల్కు నూఁదు లెల్ల
మలుపకేలున్నవి నొఱయ ధైర్యంబును గందంపుమలకోడె గాడ్పు గమము

విఱుపకేలున్నవి వెసనంటఁబోదివి వపుర్మహాశఁ బరాగ మర్మరములు
నన్ను నాఁ భూమిలోపల నాతిగాఁగఁ। దలఁచి వేచంప కిట్లోర్వ దాల్చినవియొ
తెగితెగని చెయి గత్తికోఁతగనథించు। టుచితమని యొలి నిల్లేపుచున్నయవియొ.

చ॥ అనివిరహాంపుఁ జేరలఁత నాశ్రిత చంద్ర శిలాతలంబు మీఁ
ద నొరుగుచున్ సఖిం దిగిచెఁ దన్విశిరోదిశకై తదంకమం
దనకుఁదలాడ గాఁ గొనఁగఁ దజ్ఞతబోటియుఁ దత్క్రియా ప్రవ
ర్తనకుఁ దదీశుఁదాకొలిపి తాఁ దనయింటికిఁబోయె నవ్వమన్. ౧౬౩.

సీ॥ ప్రాణసఖియిట్లు పన్నిన పన్నుగడలు। తెలియమిఁ జేసి యపుడు దైతేయకన్య
తనకుసంగోపధానమ ట్లనుపుచెలిది। యాలతాంగియ యున్నది యనుతలఁపున.

ఉ॥ ప్రాణసఖీ నిను స్మరియఁబాసిచనన్ దఱివచ్చె నాకుఁ గ
ల్యాణి తలంపుమీ సుసమయంబుల నన్నని ప్రేమపెంపునన్
బాణి మెడఁ దగిల్చి తనపైకిఁ దదాస్యము వంపఁబూని సు
శ్రోణి నిజేశు మోముగుట చూచి త్రపావ్యథ మోదమగ్నతన్. ౧౬౪.

క॥ ఒక్కింతతడవు చేష్టలు। దక్కి కనంబడియెఁ జిత్రతనువునఁ బోలెన్
మిక్కిలిఁ గమనీయత నతి। దక్కు కురుస్తంభ సంగతత్వము కతనన్. ౧౬౫.

వ॥ అప్పుడు ప్రభావతికిఁ బ్రద్యుమ్నుండిట్లనియె. ౧౬౬.

చ॥ వెఱఁగుపడంగ నేల యలివేణి భవత్పతిఁగాన యేను నీ
విరసత మాన్పలేకపుడు వేఁగుచు సంతటిలోఁ బ్రయోజనాం
తరమతి నేగి నేఁటికిని దాని ప్రసంగము లేమి వచ్చితిన్
దిరిగి వసించితి న్వెనుకదిక్కున నీవిధమెల్లఁ జూచుచున్. ౧౬౭.

చ॥ అని యిరుకేలఁ గ్రిందటిగ నాసతి బాహువులుపట్టి యెత్తి వె
న్వెనుకకు రా వెసందిగిచి పేడుకనంక కృతోపవేశఁ జే
సి నెరులు దువ్వెఁ జెక్కుటను జెక్కిలిచేర్చెను మోవిచుంబనం
బొనరిచెఁ జన్నులంటెఁ గరయుగ్మము ప్రక్కలఁబాఱఁ జొన్పుచున్. ౧౬౮.

మ॥ సుముఖీయెన్నఁడు నింక నల్గనను మంచు న్నొక్కిపట్టె న్నఖా
గ్రములన్ దంతశిఖన్ గుబాధరము లాకాంతుండు తత్కాంతయున్
సుముఖాయెన్నఁడు నల్గఁజేయ నను మంచు న్మోవితానట్ల నా
క్కి మనోనాథు వరిష్ఠ నస్ఫురకుచక్లిష్టాంగుఁ జేసెం దుడన్. ౧౭౦.

చ॥ అలుకరెయొకింతకాలము మహాత్తర సేతుపురీతి నాగి భే
దిలితోలఁగన్ సహస్రముఖ తీవ్రతచూపెను డొంటికంటె వా

రల యసమానమానిత పరస్పర కేలిరసప్రవాహ మ
గ్గలికఁ బదుత్తరంగ రతికర్మవిచిత్రతఁ జెప్పశక్యమే. ౧౨౧.

వ॥ ఇవ్విధంబునఁ బ్రద్యుమ్నుండు ప్రభావతింగూడి బహుకాలంబు యథేష్టభోగంబు లనుభవించుచు నప్పటప్పటికి వజ్రనాభుని నపూర్వవర్తన ప్రవర్తనంబుల వశ వర్తిం జేసికొనుచుఁ బ్రవర్తిల్లె గదసాంబులును జంద్రవతీ గుణవతులతోఁ గూడి రాత్రులెల్ల రమియించుచు నాట్యసమయంబులఁ బ్రద్యుమ్ననకు విదూషక పారిపార్శ్వకాది కృత్యంబుల సహాయత్వంబు నడపుచు దైత్యవిభుని చిత్తంబు వడసి రంత. ౧౨౨.

చ॥ రమణుల దలిర్పఁగా ఋతువు రాకలు దక్కె నాటత్పుచిక్కె చి
ట్టుము లుదయించె వేవిళు లనూనతమించెఁ గపోలసీమఁ బాం
డిమ గనుపట్టెఁ జన్మొనల నీలిమ పుట్టె వలగ్నముం గురు
త్వము వారసెక వళుల్విరిసె దానవకన్యలకుం గ్రమంబునన్. ౧౨౩.

క॥ నవమాసాభ్యంతరమున। బ్రవిమల శుభదినమునం బ్రభావతి గాంచెన్
శివ గుహుని గాంచు శైవడి। నవనిఁ బ్రభావంతుఁ డనఁగ నమరెడు తనయున్. ౧౨౪.

క॥ ప్రణుతగుణ చంద్రవతి దిన। మణినిభుఁ జంద్రప్రభుం గుమారునిఁ గాంచెన్
గుణవతియుఁ గాంచె నిరుపుర। గుణవంతుం గీర్తిమంతుఁ గోర్కులు వొదలన్. ౧౨౫.

వ॥ ఇట్లు గాంచిన కుమారు లుదయింపుచుం దోడన పరిపూర్ణ యౌవనులును సకల వేదవేదాంగ పారగులును ధనుర్విద్యాసంపన్నులు నగుచుం గన్యాంతఃపురంబునఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నంత నొక్కనాఁడు తద్రక్షణాధికారులవలన వారలయునికి నిశ్చితంబుగా విని వజ్రనాభుం డాగ్రహోదగ్రుం డగుచుఁ దనసభాసదులఁ గలయం గనుంగొని. ౧౨౬.

ఉ॥ కంటిరె కాలవక్రత ప్రకారము దానవముఖ్యులార నా
యింటికె ద్రోహముం దలఁచి యిష్టసుఖాప్తికి ద్రుంచ్చులిట్లు నూ
ల్కొంటు దలంప శేషఫణి కోఱలఁ బ్రేలిడి గోఁకుకోఁగ మ
క్కంటి వెలుంగు కంటఁ జణకంబులు వేఁచుకొనంగఁ బూనరే. ౧౨౭.

సీ॥ చాంద్రమసురవంశభవు లైన స్వర్గమునకుఁ। బ్రళయసమయ మిప్పు డనాగకులజులైన
నాశకాలంబు తప్పదనముకెనియు। నరులయిన నంత్యదశ నేఁడ ధరణికెల్ల. ౧౨౮

సీ॥ ప్రాణములతోడ నిటవాండ్రఁ బట్టితెచ్చి। తెలిసి తల్లోకమును గడతేర్పవలయు
నీవు చని కట్టితెమ్మని నిజపురంబు। పెద్దతలవరిఁ దాఁబంచె భీమబలుని. ౧౨౯.

తే॥ వాఁడుచని తిరుగకయున్న పరుషదంష్ట్రు। నాయకోత్తములను తెలివాఁడుఁ జని చె
వారుఁ దిరుగకుండిరనఁ దదవస్థ చెలిపె। నరులు కోటకొమ్మలఁ గట్టిరట్టి తలలు.

వ॥ వజ్రనాభుండు తా నత్యంత కోపాటోప దీపితముఖుం డగుచుఁ దన తమ్ముఁడగు సునాభుండును సకల మిత్రామాత్య వర్గంబులును రథతురంగ మాతంగ పదాతి వ్రాత పాదఘాతంబులచేత భూతలంబు వడవడ వడంక నత్యుత్సాహంబునం జేర్పుకొలువ నలువుమింగిలి కన్యకాభవన ప్రాకారంబు చుట్టుముట్టుకొనియె నప్పుడు తమ విడుదలనున్న ప్రద్యుమ్న గదసాంబులు మనమింతటు నంతఃపుర ప్రవేశంబు సేయక తడసిన నీచోడిదంపురక్కసుని యుక్కుడంపువిక్రమంబు కుమారులకు సౌర్యశౌక్యంబు గాదని పూర్వనిహిత మహీవివరద్వారంబున సాసూనాఁబ ప్రవేశించి భీతివశంబున నొక్కచోటనే చేరియున్న తమ కళత్రంబుల యుత్తలపాటు దీర్చి తత్పూర్వకృత్త దైత్యగాత్రంబుల నెత్తుటం దోఁతిల్లిన యాయాయుధంబులు తమచేతుల నయ్యెడ సంభ్రమంబునం జనుదెంచి మ్రొక్కియున్న కుమారుల సంశ్లాఘావచనంబుల నలరించి రక్షితుఁడఁ ప్రద్యుమ్నుండు ప్రభావతిం జూచి యిట్లనియె. ౧౯౧.

సీ॥ మగువ వినుము మిగులఁ జెగి విక్రమింపమి। తండ్రి కడలి వచ్చె దర్పమెసఁగ
మనకు వచ్చుఁ గడుఁ బ్రమాదమేమింతటు। యుద్ధమునకుఁ జెగకయూరకున్న. ౧౯౨.

క॥ కుసుమముల క్రోల్లాటలు గా। పుడు రాజానన రణంబు లూహించిన నెం
బడి రావేమటు తోడరినఁ। దోడిబడ నెవ్వాఁడు చిట్టుగ్రుంగునా మాచేతన్. ౧౯౩.

ఉ॥ చేడియ నీ మనంబునకుఁ జింత యొకింత జనించెనేని నేఁ
జూడఁగఁ జాల నీజనకుచొప్పు దలంప హతుండుగాక తాఁ
గీడు దలంబుమానఁ దనికిం జోర కొండొక తోవ ద్రొక్కఁగా
గూడద దేమి సేయుమను ఘోరవిచారము పుట్టె నాత్మలోన్. ౧౯౪.

చ॥ అని తనుఁగూర్చి దానవకులాగ్రణిపైఁ దెగ తేనె చింత సే
యు నధిపుఁ గోట లగ్గలకు నుగ్ర తెరగ్గలు భూరిసైన్యఁ దం
త్రినిఁ బరికించి యింతి విభునిం దముఁ గాచికొనంగ పేఅత్రో
వ చేతుకే కానకంతఁ బితృవత్సలభావముఁ బాయనూకుచున్. ౧౯౫.

క॥ తానచని మాలనున్న యు। మాన తదీయాసిఁ దెచ్చి తెమొసఁగి గెలువుమీ
దానవపతిఁ దక్కన యను। మానము మానుమని పలికె మానవతిపలికెన్. ౧౯౬.

[సశేషము.]

ఆంధ్రకవులచరిత్రము, మధ్యకవులు. (౪౧౮-పుట శేషము.)

—:O:—

రామరాజభూషణుఁడు-

రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమను శృంగారప్రబంధమును రచియించిన మహాకవి. రామరాజభూషణుఁ డనునది రామరాజుయొక్క యాస్థానమందుండుట చేత వచ్చిన బిరుదనామమనియు నిజమయినపేరు బట్టుమూర్తియనియు చెప్పుదురు. ఇతనిజన్మభూమి బట్టుపల్లెయను గ్రామము. ఈగ్రామమును కృష్ణదేవరాయలు కవిత్వమునందుఁ బ్రవీణులై ప్రబంధాంకమువారని బిరుదొందిన యీతని పూర్వులగు బట్టురాజులకిచ్చెను. ఈ బట్టుపల్లె బళ్ళారిమండలములోని పాలమండలమునకు సమీపమున నున్నదని యొకరును, కడపమండలములోని పులివెందల తాలూకాలో నున్నదని యొకరును, వ్రాసియున్నారు. ఈకవి కృష్ణదేవరాయల కాలములోఁ బుట్టియుండవచ్చును గాని యాతని యాస్థానమునందలి యష్టదిగ్గజము లనఁబడు కవులలో నొకఁడుమాత్రము కాఁడు. ఇతఁడు మొట్టమొదట ౧౫౪౨వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౪వ సంవత్సరము వఱకును సదాశివరాయలపేర విజయనగరములో రాజ్యముచేసిన కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడయిన రామరాజుయొక్క యుచ్ఛదశలో నతని యాస్థానమునందుఁ బ్రవేశించి యాతనిమీఁదఁ గొన్ని చాటుప్రబంధములను జేసి రామరాజభూషణుఁడని బిరుదుపేరొందెను. కాఁబట్టి యీతని కవిత్వము ౧౫౬౦వ సంవత్సరప్రాంతములయం దారంభమయినదని చెప్పవచ్చును. ఈతఁడు రామరాజుయొక్క జీవితకాలములోనే యాతనిమీఁద కృతులు చెప్పినట్టు వసుచరిత్ర కృతినాయకుఁడయిన తిరుమలదేవరాయలు కవినిగూర్చి పలికిన యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది:—

శా॥ శ్రీరామ క్షితిపున్మదగ్రజు జయశ్రీలోలు నానాకళా
పారీణుల్ బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్మాఱు మెప్పించి త
త్కారుణ్యంబున రత్నహార హయవేదండాగ్రహారాది స
త్కారంబందితి రామభూషణకవీ ధన్యుండ వీవన్నిటన్.—అ. ౧.

ఈపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడినతఁడు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడైన యారవీటి రామరాజు. కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయినందున నీతని నళియరామరాజని సాధారణముగా వాడుటకలదు. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయి సదాశివరాయని రాజ్యభారమును వహించినసంగతి రామాభ్యుదయములోని యవతారికయం దీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పఁబడినది:—

ఉ॥ ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిప చంద్రుఁడు కృష్ణరాయ భూ
శ్రీపతి సార్వభౌమ దుహితృప్రియుఁడై వితతప్రతాప సం
తాపిత శత్రుఁడై యల సదాశివరాయ నిరంతరాయ వి
ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మికి నిధానము దానయిమించె నెంతయున్.

ఈ రామరాజు వివాహము చేసికొన్న కృష్ణదేవరాయని కూఁతురి పేరు తిరుమలాంబ. ఆమెవలన నీతనికి కృష్ణరాజు, పెదతిమ్మరాజు, అని యిద్దఱుపుత్త్రులు గలిగిరి. ఈ సంగతి నరపతివిజయమునం దీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పఁబడినది.—

సీ॥ అనఘుఁడౌ వైరసేని భీమాధిపేంద్రు
పట్టి దమయంతిఁ జేపట్టినట్టి రీతి
రామభూపాలకుఁడు కృష్ణరాయ తనయ
యగు తిరుమలాంబ నుద్వాహమయ్యె వేడ్క.

చ॥ శతముఖునిం బులోమజను శంకరుని న్గిరిపుత్త్రి, శంబరా
హితురతి దేవిఁబోలుచు నహీనసుఖాను భవాప్తి రామభూ
పతియును దిర్మలాంబయును భానుసమానునిఁ గృష్ణపార్థివ నం
దితగుణుఁ జెద్దతిమ్మ నృపశేఖరుఁ గాంచిరి హర్ష మొప్పఁగన్.

రామరాజుయొక్క యనంతరమున మాతామహార్జితమయిన విద్యానగర రాజ్యమునకు రావలసినవాఁడు కృష్ణరాయని దౌహిత్త్రుఁడయిన కృష్ణరాజేయయినను, రామరాజు తమ్ములయిన తిరుమలదేవరాయలును వేంకటపతిరాయలును బలవంతులయి యాతనికి దక్కనియ్యక యారాజ్యమును తామే యాక్రమించుకొని యేలసాగిరి.

మూర్తియనియు రామరాజభూషణుఁడనియు నిద్దఱు వేఱువేఱు కవులనియు నందు మూర్తికవి నరసభూపాలీయమును రామరాజభూషణకవి వసుచరిత్ర హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములను రచియించిరనియు కొందఱును, ఇద్దఱు నొక్కరే యనియు మూర్తియనునది నిజమయిన పేరనియు రామరాజభూషణుఁడన్నది రామరాజుయొక్క సభ కలంకారముగా నుండుటచేత వచ్చినబిరుదుపేరనియు నతఁడు సూరపరాజున కౌరసపుత్త్రుఁడయి తదగ్రజుఁడయిన వేంకటరాయభూషణునకు స్వీకృత పుత్త్రుఁడనియు మఱికొందఱును, జెప్పుచున్నారు. "శ్రీరామచంద్ర చరణారవింద వందనపవననందన ప్రసాద సమాసాదిత సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్య సర్వంకష చతుర్విధ కవితా నిర్వాహక సాహిత్య రసపోషణ రామరాజ భూషణ ప్రణీతం"బని వసుచరిత్రములోని గద్య మొకవిధముగాను "శ్రీ హనుమత్ప్రసాద లబ్ధకవితాసార సారస్వతాలంకార నిరంకుశ ప్రతిభాబంధుర ప్రబంధ పటనరచనా ధురంధర ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణ సుపుత్త్ర తిమ్మరాజపౌత్త్ర సకలభాషా విశేష నిరుపమావధాన శారదామూర్తి మూర్తిప్రణీతం"బని నరసభూపాలీయము లోని గద్య మింకొకవిధముగాను నుండుటనుబట్టియు, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములో "ప్రబంధాంక సింగరాజ తిమ్మరాజ ప్రియతనూజ ధీర సూరపాత్మజుఁడ రామనృపభూషణాఖ్య సుకవి"ననియు నరసభూపాలీయములో "ప్రబంధాంక సింగ రాజసుత తిమ్మరాజపుత్త్ర ప్రసిద్ధచరణ వేంకటరాయభూషణ సుపుత్త్రు నను బుధ విధేయు శుభమూర్తినామధేయు"ననియు తండ్రులను వేఱువేఱుగాఁ జెప్పుటనుబట్టియు, వారు వేఱువేఱు కవులయినట్టు పయికిఁ గానవచ్చుచున్నను గొన్ని హేతువులనుబట్టి రెండవపక్షమువారు చెప్పెడియంశములుకూడ సావధానముగా విచారింపవలసి

సరిగానున్నవి. ఉభయపక్షములవారును జెప్పెడుయుక్తులను జక్కఁగా గ్రహింపఁగలు గుటకయి వంశక్రమమును జెప్పెడు పూర్వోక్తములయిన రెండుపద్యములను పూర్ణముగా నిందుదాహరించుట యావశ్యకమని తోఁచి యట్లు చేయుచున్నాను. మొట్టమొదటఁ బుస్తకములను జదివినప్పు డిరువురుకవులును వేఱువేఱనియే నేనును నభిప్రాయపడినను రెండవవారి యుక్తులను విన్నపిమ్మట నామనస్సునకుఁ గొంతసందేహము కలిగినందున, ఏతన్నిర్ణయమును దీనిని జదువువారికే విడిచిపెట్టి గ్రంథ సౌలభ్యమునిమిత్త మిందుభయుల నొక్కరినిగానే భావించి వ్రాసెదను. ఇరువురును భిన్నులయినను కాకపోయినను చరిత్రభాగమునందు వేఱువేఱుగా వ్రాయవలసిన యంశము లేవియుఁ గానఁబడవు.

౧. సీ॥ శతలేఖినీపద్య సంధానధౌరేయ ఘటికాశతగ్రంథ కరణధుర్యు
నాశుప్రబంధ బంధాభిజ్ఞ సాహిత్య నిరోష్ఠ్యజ్ఞ నచలజిహ్వాశక్తినిపుణుఁ
దత్సమభాషావిధానజ్ఞ బహుపద్యసాధిత వ్యస్తాక్షరీధురీణు
నేకసంధ్యోచితశ్లోక భాషాకృత్యచతురు సాహిత్యనిరోష్ఠ్యసంకరజ్ఞ
నమితయమకాశు ధీప్రబంధాంక సింగ
రాజసుత తిమ్మరాజ పుత్త్రప్రసిద్ధ
సరస వేంకటరాయభూమణి సుపుత్త్రు
నను బుధవిధేయు శుభమూర్తి నామధేయు.—నరసభూపాలీయము.

౨. సీ॥ వనధిలంఘనకృపావర్ధితోభయ కవితాకళారత్న రత్నాకరుండ
సకలకర్ణాట రక్షాధురంధర రామవిభుదత్త శుభచిహ్నవిభవయుతుండ
వసుచరిత్రాది కావ్యప్రీతబహునృప ప్రాపితానేక రత్నస్థలుండ
శాశ్వత శ్రీ వేంకటేశ్వరానుగ్రహ నిరుపాధికైశ్వర్య నిత్యయుతుండ
శ్రీకర మహాప్రబంధాంక సింగరాజ
తిమ్మరాజప్రియతనూజ ధీరసూర
పాత్మజుఁడ రామనృపభూమణాఖ్య సుకవి
నంకితమొనర్తు నీకావ్య మనఘభక్తి.—హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము.

మ॥ ఘను శ్రీరామపదారవిందభజనానందున్ జగత్ప్రాణినం
దన కారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితా ధారాసుధాసారసం
జనితైకైక దివ్యప్రబంధ ఘటికాసద్యశ్శతగ్రంథ క
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వంబంచి సత్కృతిం గృపన్.—వసుచరిత్ర.

పయిపద్యములలో నుపయోగింపఁబడిన విశేషణములు కొన్ని భిన్నములుగానున్నను పరస్పర విరుద్ధములయిన వేవియు లేనందున వానినిబట్టి గ్రంథకర్తలు భిన్నులని సాధించుట కాధారమేదియు లేదు. రెండు గ్రంథములను జేసినవా రాంజనేయ ప్రసాదలబ్ధకవిత్వవైభవులమని వ్రాసికొనుటచేతను, రెండుకవిత్వములు నేకరీతినే యుండుటచేతను, అదియుండియు నిప్పటివఱకును బట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రము రచియించెనని జనశ్రుతి వచ్చుచుండుటచేతను, కవికిఁదరువాత నల్పకాలములోనే

వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసినవారుకొందఱు బట్టుమూర్తికానురచియించిన
నానారసభాసురమగు ప్రబంధమునందలి వివిధాలంకారములకు లక్షణ గ్రంథముగ
నుండునట్లు నరసభూపాలీయమను నలంకార గ్రంథమును రచియించెనని వ్రాసి
యుండుటచేతను, తద్గ్రంథత్రయకర్తయొక్కఁడే యయియుండునేమోయని యెట్టి
వారికిని సందేహము కలుగకమానదు. ఇఁక పైపద్యములలోని యంశములనుబట్టి
విచారింపవలెను. నరసభూపాలీయకృతికర్తపే రందలి గద్యమునుబట్టిమూర్తియని
స్పష్టము. దానికి బట్టుమొదలయిన పదములను వేసినిజేర్చినను, అవి కులనామములో
బిరుదునామములో యయియుండును. కావ్యాలంకారసంగ్రహమనఁబడెడు నరస
భూపాలీయములోని పూర్వోదాహృతమయిన పద్యములో "శుభమూర్తినామధేయు"
నని 'శుభ' విశేషణమొకటి కానఁబడుచున్నది. ఈ శుభవిశేషణ మెట్లువచ్చినది,
ఎవ్వరికిఁ జెందునది, అన్న విషయము నాలోచింపవలయును. పూర్వోదాహృత
మయిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని పద్యములో రామభూషణకవి "రామ
విభుదత్త శుభచిహ్న విభవయుతుఁడ" నని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. కాఁబట్టి
దీనినిబట్టిచూడఁగా శుభబిరుదమును రామరాజిచ్చెననియు, రామరాజభూషణ
నామముగలవానికది చెందుననియు, విస్పష్టమగుచున్నది. నరసభూపాలీయ కృతి
కర్త తనకు శుభవిశేషణమును వేసికొనుటయు, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానకృతికర్త
తనకు రామరాజు శుభచిహ్నమిచ్చెనని చెప్పుకొనుటయు, ఈ రెంటినిగూర్చి చిర
కాలమునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్న జనప్రతీతితోఁ జేర్చి విచారించినపక్షమున నా
రెండుగ్రంథములనురచించినవాఁ డొక్కఁడేయని చూపుటకది యొకప్రబలసాక్ష్యముగాఁ
గనఁబడుచున్నది. రామరాజభూషణపదము బిరుదనామమే యయినపక్షమున,
పయిపుస్తకములయందలి నామవ్యత్యాసములనుబట్టి కవులువేఱని చెప్పుట కవకాశ
ముండదు. రామరాజభూషణపదము బిరుదుపేరుగాక పేరేయయి యుండినయెడల
నదియంతట నేకరూపముగానుండును గాని పైపద్యగద్యములందున్నట్లొకచోట "రామ
రాజభూషణ"యనియు, ఇంకొకచోట "రామభూషణ" యనియు, వేఱొకచోట
"రామనృపభూషణ"యనియు నొకయుక్తిచెప్పుదురుగాని యది యంతప్రబలయుక్తి
కాదు. కట్టకడపటఁ జేసిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో "వసుచరిత్రాదికావ్య"
"బహునృపప్రీతానేకరత్న" పదములను బ్రయోగించుటచే నాదిపదప్రయోగము
చేత రెంటికినడుమ నతఁడుచేసిన కావ్యమింకొకటి యుండవలసినందున నదియే
నరసభూపాలీయమనియు, బహుపదప్రయోగముచేత నిద్దఱికంటె నెక్కువరాజు
లుండవలసినందున వారే రామరాజు తిరుమలరాజు నరసరాజులనియు, మూఁడు
గ్రంథములను రచించినవాఁ డొక్కఁడేయనుటకింకొకయుక్తిని జెప్పుచున్నారు.
ఈయుక్తి యెంతయాదరణీయమో బుద్ధిమంతులు తమలోఁదామ నిర్ణయించుకొ
నవలెను. ఈకవి తన జనకపితను సాకపితనుగూడ సంతోషపెట్టుటకయి యొక
పుస్తకమునందు కన్నతండ్రి పేరు వేసెననియు, ఒకపుస్తకమునందు పెంచుకొన్నతండ్రి
పేరు వేసెననియు, ఒకపుస్తకమునందెవ్వరిపేరును వేయక విడిచెననియుఁ జెప్పుచు,

అయా పుస్తకములయం దుపయోగింపఁబడిన పదము లేరొక్కఁడు జనకపితయనియు నొక్కఁడు పాలకపితయనియు సూచించుచున్నవని చెప్పుచున్నారు. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని "సూరపాత్మజుఁడ" నను వాక్యమువలన సూరపరాజునకౌరసుఁడని యాత్మజశబ్దము దృఢపఱుచుచున్నదనియు, నరసభూపాలీయములోని "వేంకటరాయభూపుని సుపుత్త్రు" నను వచనమువలన వేంకటరాయభూపాలునకు దత్తుఁడని సుపుత్త్రశబ్దము దృఢపఱుచుచున్నదనియు, వాదించుచున్నారు. ఈయర్థములయం దాత్మజశబ్దమునకుఁ దనవలనఁబుట్టినవాఁడే కాని దత్తుఁడు కాఁడనియు, సుపుత్త్రశబ్దమునకు పున్నామనరకమునుండి రక్షించు దత్తుఁడే కాని కన్నవాఁడు కాఁడనియు, గ్రహింపవలెను. ఈయంశముల కనుకూలములుగా నుండు కథలు కొన్ని కలవుగాని గ్రంథవిస్తారభీతిచే వ్రాయక విడుచుచున్నాను.

ఈరామభూషణకవి మొట్టమొదట రచియించిన కావ్యము వసుచరిత్రము. ఈప్రబంధముతో సరిరాఁదగిన శ్లేషకావ్యము తెనుఁగున మఱియొకటి లేదు. ఇందలి వర్ణనలు మిక్కిలి మనోహరములయి యున్నవి; పదములకూర్పు మిక్కిలి సుందరముగా నున్నది; శబ్దార్థాలంకారము లాహ్లాదకరములుగా నున్నవి; రసభావాదులు యథాయోగ్యములుగా నున్నవి. ఈగ్రంథము రచియింపఁబడిన తరువాత నేఁటివఱకును ప్రబంధములను జేయఁబూనిన కవులెల్లను వసుచరిత్రమును ప్రతిరూపమునుగాఁ జేకొని దాని ననుసరించి తమగ్రంథములను రచియించుచున్నారు. ఈవసుచరిత్రము హూణశకము ౧౫౭౦వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతనే రచియింపఁబడినది. వసుచరిత్ర కృతిపతియైన తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౬౭వ సంవత్సరమునందు తన రాజధానిని పెనుగొండకు మార్చెను. ఆతఁడు పెనుగొండను రాజధానిగాఁ జేసికొన్న తరువాత మహమ్మదీయులతో జరగిన యుద్ధవార్త వసుచరిత్రములోని యీ పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.—

చ॥ తిరుమలరాయశేఖరుని ధీరచమూభటరాజి యాజి ఫే
కరయవనేశ్వరప్రహిత ఖానబలంబులఁ జక్కుసేయ ని
ద్ధరఁ బెనుగొండకొండలు మదద్విపచర్మకపాలమాలికా
పరికరభూషితంబులయి బల్విడిఁ గాంచె గిరీశభావముల్.

తిరుమలదేవరాయలు తన జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడయిన రఘునాథరాజు మృతుఁడయినతరువాత ద్వితీయపుత్త్రుఁడయిన శ్రీరంగరాజును యువరాజునుజేసి రాజ్యభారము నాతనిమీఁద మోపినకథగూడ సూచనగా నీపుస్తకమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది:—

చ॥ హరిపదభక్తిశీలుఁ డగు నా రఘునాథనృపాలుకూర్మి, సో
దరుఁడు సిరంగరాయవసుధావరుఁ డాత్మగుణప్రమోద వ
త్తిరుమలరాయశేఖర వితీర్ణమహాయువరాజపట్ట బం
ధురుఁడయి సర్వభూభువనధూర్వహశక్తి వహించు నెంతయున్.

తిరుమలదేవరాయఁ డవసానదశలో తన రాజ్యభారము నంతను కొడుకులమీఁద వదలివేసిన తరువాత మూఁడవ కొడుకయిన వేంకటపతిరాజు అలీ ఆదిల్‌షాతో

యుద్ధము చేసి పరాజితుఁడై ౧౫౭౭వ సంవత్సరమునందు రాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మరల మార్చెను. వేంకటపతిరాజు డిపోయిన సంగతిని జెప్పక పోయినను కవి వసుచరిత్రములోని యీక్రిందిపద్యములో వేంకటపతి రాజధానిని చంద్రగిరికి మార్చినసగతి సూచించియున్నాఁడు:—

మ॥ పెనుఁగొండాతారకశైలదుర్గమున నక్ష్యాసీనుఁడై రాజశే
ఖరవిఖ్యాతివహించుఁ జంద్రగిరి దుర్గంబందు శ్రీవేంకటే
శ్వరుఁడొప్పెన్ బహురాజశేఖర సదాసంసేవ్యుఁడై యూరయి
ద్ధరబంచేలికవాసి తద్గిరులకున్ దద్వల్లభశ్రీలకున్.

ఈపద్యములనన్నిటినిబట్టి చూడఁగా వసుచరిత్రము ౧౫౭౭వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతనే ముగింపఁబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. తిరుమలదేవరాయఁ డేసంవత్సరమునందు మృతినొందెనో స్పష్టముగాఁ దెలియదుగాని ౧౫౭౨వ సంవత్సరమువఱకును నాతఁడిచ్చిన దానశాసనములు కనఁబడుచున్నవి; ౧౫౭౨వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫వ సంవత్సరమువఱకును అతని రెండవ కొడుకయిన శ్రీరంగరాజు దానశాసనములును, ౧౫౮౫వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪వ సంవత్సరమువఱకును మూఁడవకొడుకయిన వేంకటపతియొక్క దానశాసనములును, కాన వచ్చుచున్నవి. తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౭౨వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత రాజ్యభారమునంతయు పూర్ణముగా కొడుకులకప్పగించి తాను విద్వద్గోష్ఠితో ప్రొద్దుపుచ్చుచుండియుండవచ్చును. ౧౫౭౭వ సంవత్సరమునందు అలీఅడిల్‌షా తిరుమలదేవరాయని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి పాఱఁదోలినట్టు మహమ్మదీయులు వ్రాసినచరిత్రమునందున్నది. దీనినిబట్టిచూడఁగా తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౭౭వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతకూడఁగొంతకాలము జీవించియున్నట్టుతోఁచుచున్నది. రామరాజభూషణుఁడు తిరుమలదేవరాయనికి వసుచరిత్రము నంకితముచేయునపుడు తెనాలి రామకృష్ణుఁడక్కడకు వచ్చి "శ్రీభూపుత్రి" యని మొదటి పద్యమును జదువనారంభింపఁగానే పకపకనవ్వి యీకృతి చదువుటతోనే శ్రీపోయెనని గేలిచేసెననియు, అదిరెట్లని సభవారడుగఁగా నతఁడు చేతిలో బూడిద వేసికొని యందు శ్రీయను నక్షరమునువ్రాసి చేయి నోటిదగ్గరగాఁ బెట్టుకొని బిగ్గరగా శ్రీభూపుత్రియని (భూ) ద్వితీయాక్షర మొత్తిచదువఁగానే యాగాలిచేత చేతిలో వ్రాసిన శ్రీ యెగిరిపోవుట చూపెననియు, అందుమీఁద రాజకృతినందక నిరాకరించెననియు, పనికిమాలినకథ యొకటి చెప్పుదురు. ఈప్రకారముగానే రామరాజభూషణుఁడు "నానాసూనవితానవాసన"లన్న పద్యమును నంది తిమ్మన్నయొద్దను "మోహోపదేశ తమోముద్రితమతైన" యనుపద్యము నయ్యలరాజు రామభద్రునియొద్దనుకొని తన వసుచరిత్రమునందు చేసికొనెనని కొందఱుకొన్నికథలు కల్పించియున్నారుగాని యవియన్నియు నవిశ్వాసనీయములే. అటువంటి యుద్గ్రంథమును జేయఁగలిగిన మహాకవి రెండుసామాన్య పద్యములను జేయలేక యితరులవలన దొంగిలించి తనవిగాఁ దనగ్రంథమునందు చేసికొనెనని చెప్పుటకంటెఁ బరిహాసా

స్పదమగునమాట మఱియొకటియుండెను.

రామరాజభూషణుఁ డొకనాఁడు సభలో రాజాజ్ఞమీఁద కవీశ్వరులకు "కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకఁజొచ్చెన్" అని సమస్యయియ్యఁగా తెనాలి రామకృష్ణుఁడు

క॥ గంజాయిత్రాగి తురకల
సంజాతులఁగూడి కల్లు చవిగొన్నావా?
లంజెలకొడుకా! యెక్కడఁ
గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకఁజొచ్చెన్?

అని పూరించెననియు, అదియే రాజుతానిప్పునట్లు భావించి పూరింపుమనియడుగఁగా

క॥ రంజనచెడి పాండవులరి
భంజనులై విరటుఁగొల్వఁ బాల్పడిరకటా!
సంజయ! విధినేమందును?
గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకఁజొచ్చెన్.

అని పూరించెననియు, రాజాతని సమయోచితబుద్ధికి సంతోషించి బహుమానమిచ్చెననియు, చెప్పుదురు. తెనాలి రామకృష్ణుఁడు రామభూషణునియొక్క కడపటి దినములలో నున్నవాఁడగుటచేత నిది సత్యమైనను కావచ్చును.

నరసభూపాలీయము రచియించినకవి యెవ్వరయినను కృతిపతి రామరాజ తిరుమలదేవరాయలకు మేనల్లుఁడైయున్న నరసరాజు. ఈనరసరాజుయొక్క మాతామహుఁడయిన శ్రీరంగరాజునకు కోనరాజు, తిమ్మరాజు, రామరాజు, తిరుమలరాజు, వేంకటపతి, అని యయిదుగురు కొడుకులును, లక్కమాంబ, ఓబమాంబ, కోనమాంబ, అని ముగ్గురుకూఁతులును, ఉండిరి. ఆకొమార్తెలలో లక్కమాంబ కుమారుఁడయిన నరసరాజు కావ్యాలంకార సంగ్రహమను నరసభూపాలీయమును కృతినొందెను; ఓబమాంబకుమారుఁడయిన గోబ్బూరి నరసరాజు రామాభ్యుదయమునుకృతినందెను; కోనమాంబకుమారుఁడయిన తిమ్మరాజు పరమయోగివిలాసమును రచించెను. వీనిలో నరసభూపాలీయము ప్రతాపరుద్రీయమునకు తెలుఁగు. నాటక ప్రకరణమును మాత్రమువిడిచి ప్రతాపరుద్రీయములోని లక్షణభాగమునంతను కవి తెనిఁగించినను లక్ష్యములను నరసభూపాలునిపేరఁ గ్రొత్తగారచించెను.

రామరాజభూషణుఁడు సాహిత్యమునందు మాత్రమేకాక సంగీతమునందును మిగుల ప్రావీణ్యముగలవాఁడు. ఈతఁడు రచియించిన కృతులుకొన్ని యక్కడక్కడ నేఁటివఱకును పాడఁబడుచున్నవి. ఒకవేళ వసుచరిత్రములో తిరుమలదేవ రాయఁడు కవినిగూర్చి "బహుసంస్కృతాంధ్ర కృతులం బల్కాలు మెప్పించి"తివన్న కృతులివియేయయి యుండునేమో!

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించునప్పటికి రామరాజభూషణుఁడు వృద్ధుఁడయినాఁడు. అప్పటికే విద్యానగరసంస్థానమంతయు పూర్ణముగా నశించి పోయినది. పింగళిసూరనార్యుఁడు రాఘవపాండవీయమును జేసినతరువాత రామరాజ

భూషణుఁడు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించెను. ఈ రెండుగ్రంథములలోని గుణదోషములెట్టివయినను రాఘవపాండవీయమునకువచ్చినప్రసిద్ధి యీగ్రంథమునకు రాలేదు. రామరాజభూషణుఁడు ద్వ్యర్థికావ్యము శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈ కృతి పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునందు రచియింపఁబడినట్టు కనఁబడుచున్నది. కాఁబట్టి రామరాజభూషణుఁడు ౧౫౪౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౦ వ సంవత్సరము వఱకును గ్రంథరచన చేయుచున్నట్లు చెప్పవచ్చును. పూర్వోక్తము లయిన మూఁడుగ్రంథములనుండియుఁ గొన్నిపద్యములనిందుదాహరించుచున్నాను —

వసుచరిత్రము.

మ॥ క్షితియూరుద్యుతిఁ జెందఁబూని నిజముక్తాపహోదక్షియా
రతిఁబాధోలవ పూరిలోదరములై రంభాహస్తంబులు
న్నతరేఖన్ విడెమరు ద్విభూతిఁ గదళీ ద్వంద్వోపమాచంచలో
ద్ధత ఖండాతతిఁ బాయదద్యోనదిపో తద్వైరమూలంబిలన్.—ఆ. ౨.

శా॥ రాజీవాక్షులనేచు పాతకివి చంద్రా! రాజవా నీవు? నీ
రాజత్వంబునఁ జక్రముల్ మనియెనో? రంజిల్లి సత్సంతతుల్
తేజంబందెనా? డిందెనో యహితభయోద్రేకంబు? కాఁ జెల్లరే!
రాజైపుట్టుట రశ్మిమాత్రఫలమే? రాజౌట దోషార్థమే?—ఆ. ౪.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము.

ఉ॥ కమ్మనిపుష్పవాసనల కాఁకలఁ జెందు ప్రవాళతాళవృం
తమ్ములసేదదేర్చు విరితావుల చల్వలు గ్రమ్ము మంచి పూ
దమ్ములఁ బూజసల్పు ప్రతిమల్లరమంజులతాధిరాజ్యయో
గమ్మునఁ బొల్చు నాసుగుణకల్పకవల్లి వనింజరింపఁగన్.—ఆ. ౩.

చ॥ కుదురు మెఱుంగు నిబ్బరపు గుబ్బలపై నయనాంబుపూరముల్
చెదరఁగ నేఁడయే ద్విపదపు చెల్వమురంత విషాదవేదనా
విదళిత మానసాబ్జవయి పే తగునాయువు శాశ్వతంబె సం
పదలు స్థిరంబులే విధివిపాకము దాఁటఁదరంబె యేరికిన్.—ఆ. ౬.

నరసభూపాలీయము.

మ॥ బలితంబైన మనోజబాణహతిచేఁ బల్మాఱు నిల్పోపకే
కలనీలాలక ప్రాణముల్వెడలి నేత్రాంభోజమార్గంబునన్
గలయంద్రొక్కుచువచ్చి యున్నలవునన్ గన్నీటితో అడ్డమై
నిలువన్నిల్చె నృసింహ భూరమణ మన్నింపంగఁ బాఁడింతటన్—ఆ. ౨.

ఉ॥ చందనశైలసానువులఁ జాలఁ జెలంగు భుజంగబాలికా
బృందము శ్రీనృసింహవిభుఁ జేర్కొని పాడఁ దదీయగానని
ష్యందములాను వేడ్క నెరయంగఁ గురంగతురంగ మేగమిన్
మందగతి ప్రసంగములు మానవు దక్షిణగంధవాహముల్.—ఆ. ౫.

సంఘదురాచార సంస్కరణసమాజమును దానియుద్దేశమును.

(౨౭౮ - పుట శేషము.)

ఇట్టి దుష్కార్యములకయి వారినెంతమాత్రము నిందించిన పనిలేదు. కావున సుఖమునకయి విద్వాంసులను సహితమింద్రియవర్గమీడ్చును. ఆకలములు తిని యుండియుపవాసయున్నక ఘోరాటవులయందు తపమాచరించెడు విశ్వామిత్రాది ఋషులుగూడ నెట్లు కామవికారమునకు లోఁబడిరో మన మెఱుఁగమా? అట్టిమనో బలముగల విద్వాంసులు ఋషులు మొదలగువారే కామజన్యవికారమునకు లోఁబడి నప్పుడు బాలవింతతువులుమాత్ర మెట్లు కామము నిలుపఁగలుగుదురు? ఇంటనుండి రహస్యముగాఁజేయు దుష్కార్యములకంటె యోగ్యుని వెదకికొని వివాహమాడుటయే యుక్తము. ఇట్టి బాలవితంతువుల సహవాస దోషముచే కులస్త్రీలుగూడ వ్యభిచరించుచున్నారు.

వితంతువులయిన బాలికలు కలకాలము తల్లిదండ్రుల యాదరణలో నుండుట వలన కొంతవఱకు వారియెడల తల్లిదండ్రులకు గౌరవముకూడ తగ్గును. కాసివలె నింటనతినీచకరములగు పనులన్నిటిని చేయుచుమాటిమాటికి ప్రతి కొద్దిలోపమునకు తల్లిదండ్రులచే తిట్లుతినుచు కాలము వెళ్ళబుచ్చుటకంటె మగణ్ణి సుఖతరముగా నుండును. తల్లిదండ్రులకంతగా కఠినముగాలోచకపోయినను మరదండ్రకును, వదినెలకును వారి టనుండుట బహుకష్టముగాతోఁచి వారిని చూచినప్పుడెల్ల నతిహీనముగాఁ దలచుచు మాటిమాటికి తమభర్తలతో నామెపయి నేరములను చెప్పుచుందురు. భర్తపోవుటయు, సౌఖ్యమించుకయు లేకపోవుటయు, కురూపిగాఁ జేయఁబడుటయు నుచితగౌరవముగాఁ కాలము వెళ్ళబుచ్చ నేరక తినుటకును కట్టుటకును గూడ లేక బాధపడుటయు, మాటిమాటికి తమమరదండ్రచేతను అన్నదమ్ములచేతను తిట్లు తినుచుండుటయునుదప్ప వారి జీవితకాలమందొకరోజైనను సౌఖ్యమయినదుండదు.

స్త్రీపునర్వివాహములు చేయఁగలుగుటచేత కులస్త్రీలయందు వ్యభిచారము పొత్తుగా నుండదని నాయభిప్రాయ మెంతమాత్రమును గాదు. వైద్యమువల్ల అన్ని రోగములును పోనటులేదుగనుక వైద్యమే మానుకొనవలెనని చెప్పినట్లు స్త్రీపునర్వివాహము వ్యభిచారదోషమును మొదలంట తగ్గించనేరదు గాన అట్టివివాహము వలన ప్రయోజనమే లేదని యెంచఁగూడదు. హిందూబాలవితంతువుల దుర్దశయు, వారుపొందు కష్టములును, వారుచేయు దుష్కార్యములును ఆలోచించినచో మనుష్యమాత్రునకు వారియెడల జాలిపుట్టకుండదని నేను భావించెదు. ఎంతకఠినునకయినను హృదయము కరగించి బాలవితంతువుల దుర్దశనుగూర్చి విచారముపుట్టించి స్త్రీపునర్వివాహములు అత్యావశ్యకములని బోధించుటకిపరకింకనుగూర్చి మహనీయుల వలన చేయఁబడిన యుపన్యాసములకంటె నెక్కువయావశ్యకము లేదు. ఎందరెంత

బోధించినను వారికి స్త్రీపునర్వివాహములు చేయ ధైర్యమింకను రాకున్నది. స్త్రీపునర్వివాహములు కర్తవ్యములనియు, తన్ను దానముగొనినపతి చనిపోయినచో పురుషసంయోగ మొందని స్త్రీ వేదమంత్రములతోడను పురుషసంయోగమొందిన స్త్రీ వేదమంత్రములు లేకను, ఇష్టమున్నచో తిరిగి వివాహమాడవచ్చుననియు, అట్లు పునర్వివాహముచేసికొనిన స్త్రీకిఁగలుగు సంతానము శాస్త్రీయమైనదే యనియు వేదశాస్త్రములయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. గ్రంథవిస్తారభీతిచే శృతిస్మృతులయందలి వాక్యములనిందు వ్రాయఁబూనుకొనక నాచదువరులు సులభముగా తెలిసికొనఁగలుగుటకు శ్లోక, పుటాధ్యాయ వివరములతో గ్రంథనామములనుమాత్ర మీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను:—

౧. ఋగ్వేదము. ౧౦, ౧౮, ౮, ౯.
౨. ఐతరేయబ్రాహ్మణము ౩ పుట ౬౮ (బొంబయిప్రచురము)
౩. అథర్వణవేదము పుట ౨౦౪.
౪. పరాశరస్మృతి, ప్రాయశ్చిత్తకాండము ౨౮ శ్లోకము.
౫. మనుస్మృతి (అధ్యా ౯-౧౭౬ శ్లోకము)

స్త్రీపునర్వివాహములను గురించి ౧౮౫౬ సంవత్సరములో రాజకీయశాసననిర్మాణసమాజమువారివలన నిర్మింపఁబడిన ౧౫వ శాసనమునుబట్టి కొనిమిటి మరణానంతరము బాలవింతతువులు మరల వివాహమాడుటకు గొన్ని బాధలు కానుపించుచున్నవి. బాలవితంతువులకు మరల వివాహ మాడుటవలన జనసామాన్యమువలనఁ గలుగు కష్టము లటుండగా న్యాయశాస్త్రమును శాసనమును బట్టియైనవారికి సంపూర్ణమయిన సంరక్షణ లేకుండుటచేత వివాహమాడుట వారి కతికష్టతరముగానున్నది. మతాధిపతులవలన బహిష్కారము చేయఁబడుటయు, జనులవలన నతి నీచముగాఁ జూడఁబడుటయు, తల్లిదండ్రుల వలననయిన నించుకయిన నాదరణ పొందలేక పోవుటయు బాలవితంతువుల నెట్లు వివాహమాడ ప్రోత్సాహపరుపఁగలుగును? కామబాధ కోర్వఁజాలక యెన్ని కష్టములకయిన నోర్చి వివాహమాడఁబ్రయత్నించినచో మృతినొందిన యామెభర్తయొక్క ఆస్తియించుకయిన నామెకుఁ జెందక పోవుటయు, పునర్వివాహమాడిన వానికిని తనకును సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యములు లేక శాసనసంరక్షణమించుకయినను పొందనేరక పోవుటయు, దేవస్థానములు మొదలగు ప్రదేశములకు రానీయఁబడక శూద్రాదులకంటె నతినీచముగాఁ జూడఁబడుటయు, బలాత్కారముగా కేశములు తీయించఁబడి కురూపినులుగాఁ జేయఁబడుటయు, అన్యాయముగా మతమునుండి బహిష్కరింపఁ

పడుటయు బాలవితంతువులకుతప్పక సంభవించును. శాసనసంరక్షణమిందుకయినను లేకపోవుటచే సామాన్యజనులవలన కష్టములు గూడ హెచ్చుగుచున్నవి.

స్త్రీపునర్వివాహశాసనమునుబట్టి పునర్వివాహమాడిన స్త్రీ తన మొదటిభర్తయొక్క ఆస్తిని పోగొట్టుకొని యుంచుకయినను పొందనేరదు. స్త్రీపునర్వివాహము అతిహేయముగా దలచఁబడు నీరాజులలోఁ బునర్వివాహ మాడఁదలఁచిన స్త్రీలకు భాగ్యవంతులగు భర్తలుదొరకుట దుర్లభము. తన మొదటిభర్తయొక్క ఆస్తి నంతను పోగొట్టుకొని సామాన్యునొకని పునర్వివాహమాడి బీదరికమనుభవింప నెవతెకు మనసుపుట్టును! ఇంటనుండి గర్భస్రావశిశుహత్యాది మహాపాతకములు చేసి వ్యభిచరించినప్పటికి మృతినొందిన భర్తయొక్క ఆస్తికి ఆమె అర్హురాలగుట గాని స్వజాతివానిని పునర్వివాహమాడి సుఖించుటవలనమాత్రము అట్టిఆస్తి కర్హురాలు కానేరదట. ఇట్టికష్టములకులోనయి పునర్వివాహ మాడుటకంటె బాల వితంతువులకు వ్యభిచరించి యింటనుండుటయు లేనిచో రేజార భర్తనోగూడ తనకున్న ధనముతో నిల్లువెడలి పరదేశము పోవుటయు వారికి సుఖకరముగా నుండును. తల్లిదండ్రులును తమబాలికకు పునర్వివాహము చేయవలయునను తలంపు ఎంతదృఢముగాఁ గలిగియున్నను పైకారణములచే వెనుకకు దీయుచున్నారు. శాసననిర్మాణసమాజమువారిని కోరి హిందూబాలవితంతువుల విషయమయి శాసనమును మార్చి వారికి సంపూర్ణసంరక్షణ మొసగునట్లు చేయవలయును. ప్రస్తుతపు స్త్రీపునర్వివాహ శాసనముయొక్క కాఠిన్యము తగ్గించి వివాహమాడిన సామాన్య స్త్రీలకువలెనే బాలవితంతువులకును సంపూర్ణమగు స్వాతంత్ర్యము నొసఁగునట్లు దొరతనమువారిని మనము కోరవలయును.

ఈయంశమునుగూర్చి పలువురు భిన్నాభిప్రాయులుగా నున్నారు. సంఘదురాచారసంస్కరణ విషయమయి దొరతనమువారి మార్పులు మనము కోరఁదగదనియు, మనమే యత్నించి సంస్కరించుకొనవలయునుగాని దొరతనము వారిని ప్రతి స్వల్పవిషయమునకును శాసనము లేర్పరచునట్లు కోరఁదగదనియు చెప్పుచున్నారు. ఇందువిషయమయి వారి యభిప్రాయములను చర్చించుట నాకావశ్యకము కాదు. శాసనములలో పునర్వివాహమాడిన వారికి స్వాతంత్ర్యము లేనిచో మనమెంత వారి నాదరించినను తుదకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యములను వారుపొందనేరరు.

కాఁబట్టి దేశక్షేమముఁ గోరు ప్రతిమనుష్యుఁడును స్త్రీపునర్వివాహములను గూర్చి సకలవిధములచేతను పాటుపడి ప్రోత్సాహపరుపవలయును. బాలవితంతువులకు బలాత్కారముగా వారి సమ్మతినొందక మొదలంట కేశములను తీయించు

దుష్టాచారము మాన్పవలయును. దొరతనమువారిం గోరి శాసనము మార్పించుట విషయమయి యందలి యావశ్యకము జనులకు బోధపరచి బాలవితంతువులకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము లొసంగ యత్నింపవలయును. దేశాభిమానులందరును వెనుకదీయక యీ యందునుగురించి సాధ్యమగునంతకు ప్రయత్నించవలయునని కోరుచున్నాను. ఇట్టిగొప్పయంశమునుగురించి పూర్ణముగా చర్చింపఁదలపెట్టుటవలనను వ్రాయ బూనుకొనుటవలనను నాయసమర్థత్వమే ప్రకటనమయి చర్విత చర్వణముగా దోచునుగాన నింతటితో విరమించి ముందు అంశమును గురించి వ్రాసెదను. సంపూర్ణ సామర్థ్యముగల మహనీయులనేకులవలన ననేకవిధముల నుపన్యాసము లీయఁబడి పూర్ణముగా చర్చింపఁబడిన యంశమునుగురించి వ్రాయఁబూనుట వ్యర్థ ప్రయత్నమేయయినను బాలవితంతువుల దుర్దశనుజూడనోపక స్త్రీ పునర్వివాహముల వలని లాభములను కొంతవరకు తెలియఁజేయవలయునను మహోత్సాహముతో దీనిని వ్రాయఁబూనితిని.

చతుర్వర్ణములలోనుకలిసి భోజనప్రతిభోజనములుచేయు పలు విధములగు శాఖలవారు తమలోదాము వివాహమాడుటనుగురించి యోచింతము.

మనచేపనినైనను జేయునప్పు డందువలన గలుగు లాభనష్టములను జక్కఁగాఁ జర్చించిరేని దెలియవలయును. ఏకార్యమునైనను జేయుట కందువలన గలుగు లాభము మనకుముందుగా దెలియవలయును; అట్లు లాభప్రాప్తి లేక పోయినచో నట్టి కార్యమును జేయుటకే మనము పూనుకొనము. హిందువులలోఁగల చతుర్వర్ణములలోను పలు విధములగు శాఖాసంఘములుండుట మనమెఱిఁగియే యున్నాము. ఏవర్ణమునందుఁగల శాఖలవారు ఆవర్ణమునందే శాఖాభేదము లేక వివాహమాడుట యుచితమా? అను సంశయమునుగూర్చి యిప్పు డాలోచించు చున్నారము. ఇట్లు శాఖాభేదము లేక వివాహమాడుటవలన గలుగులాభములను నష్టములను జక్కఁగా చర్చించి, చిరకాలమునుండియుండిన యీ యాచారమును దించుటకు శాస్త్రములొప్పునా? యని యోచించవలయును. ఆచారభేదములు జనులు కలుగఁజేసికొనినవిగాని భగవంతుని యుద్దేశమువలనఁ గలిగినవికావు. జనులు తమసౌఖ్యముకొఱకు కప్పుడప్పుడేర్పఱచుకొనిన నిబంధనలే యాచారములు. అట్టియాచారములను అవసరము గలిగినప్పుడెల్ల మనపూర్వులుమార్చుకొనుచు వచ్చి నట్లు లనేక నిదర్శనము లగుపడుచున్నవి. ఒకకాలమునందు సుఖకరముగానుండు నాచారములు మఱియొకకాలమునందు కష్టతరములుగా నుండవచ్చును. ఒకప్పుడు లాభకరములుగానుండినవి మఱియొకప్పుడునష్టదాయకములుగానుండవచ్చును. ఈ

శాఖాభేదములను మనపూర్వులెక్కడనిన కాలమున నీయాచారములు లాభకరము లుగా నేయుండి యుండవచ్చును. మనపూర్వు లీశాఖాభేదములను మంచి యుద్దేశముతో నేర్పఱచినారా? లేదా? యను సంశయముతో మనకెంతగా నిప్పు డవసరము లేదు. ఇప్పటికట్టి మార్పు అవసరమా? కాదా? అను సంశయమును, అట్టి మార్పు గలుగజేయుటవలన లాభము గలుగునా? నష్టముగలుగునా? అను సంశ యమును, మాత్రమే మనమాలోచించవలయును.

ఈశాఖాభేదములను గురించి చెప్పఁబోవుటకు ముందు మనపూర్వుల ఆచార వ్యవహార పద్ధతులను గురించియు, చతుర్వర్ణభేదమును గురించియు, నీ శాఖలను గురించియు, నీశాఖలను గురించియు కొంత చెప్పవలయును. భగవంతుఁడు మను ష్యులకిన్ని భేదములుగా సృజియించి గుత్తి శాఖాభేదములతో నుండవలెనని యెన్నటికిని యుద్దేశించియుండలేదని కొంచెముదూర మాలోచించినవారి కెల్ల దెలియకపోదు. జాతి మతస్వభావములు గలిగి చిరకాలమునుండి పెరిగి దేశ మంతట వ్యాపించియున్న యీ దురాచారవిషవృక్షముయొక్క యాచార శాఖలిట్లు వ్యక్తీకరించుచుండవలెననియు, పరస్పర విరోధములతో దేశమంతట నిండియుండ వలెననియు భగవంతుని యుద్దేశమెన్నటికిని కాదు.

ఈశాఖాభేదము లెప్పుడెప్పు డెట్లు గలిగెనో కొంచెము యోచింతము. మన శాస్త్రములయందును, శ్రుతి, స్మృతులయందు నీశాఖాభేదములను గురించి యెచ్చటను చెప్పియుండలేదు; కావున ఆయా శాస్త్రములును, శ్రుతి, స్మృతులును పుట్టిన కాలములయందీశాఖాభేదములు బొత్తిగా లేనే లేవు. వేదములయందు వర్ణ భేదమును గురించి చెప్పబడియున్నను, యేకునకమాత్రమే వర్ణభేదముండినట్లు కాన పించుచున్నదిగాని భోజనప్రతిభోజనములు, వివాహసంబంధములునులేక పరస్పర విరోధాతిశయముతో నిండియుండినట్లెచ్చట గానపించదు.

హిందువులందఱును బాలభాగము ఆర్యుల సంతతివారగుటయు, ఆర్యులు మొదట సింధూత్తరప్రదేశములయందు నివసించి యుండుటయు మన కందరకు తెలిసియున్న యంశమే. ఆర్యులు సింధూత్తర ప్రదేశములయం దుండిన పూర్వ కాలమునందు వారిలో జాతి, మతభేదములను యేమియులేవు. వేదములు ఈ కాలమునందే పుట్టినట్లు తోచుచున్నది. అంతట కొంతకాలమునకు వారి సంఖ్య హెచ్చును, హెచ్చును, తాము మొదటనివసించియుండిన సింధూత్తరదేశము చాలక దాటి వింధ్యపర్వతములను దాటి క్రమక్రమముగా దేశమంతటను వ్యాపించి తాము జయించుచువచ్చిన దేశములయందు నివసించిరి. మనువు కాలమువఱకును వీరిలో

వర్ణవ్యత్యాసముగాని మతభేదముగాని యేమియుండినట్లు కానుపించదు.

తరువాత మనువు రాజకార్యములకును, రాజ్యపరిపాలనకును, చట్టముల నేర్పఱచినప్పుడు కార్యనిర్వాహమునకై యప్పటి జనులను నాలుగువర్ణములుగా విభజించెను. ఇట్లు జనులను నాలుగువర్ణములుగా విభజించుటయతని ముఖ్యోద్దేశము వృత్తులు కల్పించి కార్యములను జక్కగా నిర్వర్తింపఁ జేయుటకే కాని, భోజన ప్రతిభోజనములు లేకను, వివాహసంబంధములు లేకను జాతిమతద్వేషములతో పోరాడుచుండుటకు నెంతమాత్రమును గాదు. మనువు కాలమునందును, తరువాత చాలకాలము వఱకును పేరునకుమాత్ర మట్టివర్ణభేదములున్నను, వివాహ సంబంధములు చేసికొనుటకును, భోజనప్రతిభోజనములు చేయుటకు నభ్యంతరముండినట్లెంతమాత్రమును కానుపించదు. చాలకాలమయినతరువాత ఆయావర్ణములవారు తమ తమ వర్ణములవారితోడనేగాని యితరులతో సంబంధములను మానుకొనిరి.

ఆర్యులు మొదటనివసించియుండిన వింధ్యోత్తరప్రదేశమును వదలి, వింధ్య పర్వతములను దాటి క్రమక్రమముగా నొకదేశముతరువాత నొకదేశమును జయించి అట్లు జయించిన దేశములయందు తాము నివసించుచువచ్చిరని పైనే వ్రాసియున్నాను. అట్లు తాము నివసించిన దేశమును బట్టి ఆచతుర్వర్ణములవారికిని, మైథిలులనియు, ఉత్కలులనియు, మహారాష్ట్రులనియు, ఘూర్జరులనియు, ద్రావిడులనియు, మొదలయిన దేశనామములు గలిగినవి. దేశభేదమును బట్టి ఆచార వ్యవహారములు భేదించుట చేతను, అన్యదేశీయులలోని జాతిమతభేదములు తెలియకపోవుటచేతను పూర్వ కాలమున నొకదేశమునుండి మఱియొక దేశమునకు ప్రయాణ సమువాయము బొత్తుగా లేకపోవుటచేతను, ఏదేశమువా రాదేశమువారితోడనేగాని యితర దేశీయులతో సంబంధములను మానుకొనిరి. ఏదేశమునం దుండినను, బ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణులుగానే యుండినను, వర్ణభేదము నిశ్చయముగా తెలియకపోవుటచే నొక దేశములోని బ్రాహ్మణులు మఱియొక దేశములోని బ్రాహ్మణులతో సంబంధములు మానుకొనిరి. ఇట్లు దేశభేదమువలన బుట్టి వివాహసంబంధము పోయిన తెగలలో ద్రావిడులను, గౌడులను మన మెఱుగుదుము.

ఇట్లు ప్రతిదేశమువారియందును, ఆచారభేదమును బట్టి కొన్నియు, భాషాభేదమును బట్టి కొన్నియు శాఖలు పుట్టినవి. ఈశాఖలలోనే శాఖవా రాశాఖవారితోడనేగాని యితరశాఖవారితో నానాటికి బొత్తుగా సంబంధములు మానుకొనిరి. ఈశాఖలలో చాల శాఖలు కలిసి భోజన ప్రతిభోజనములు చేసినను వివాహములు మాత్రము బొత్తుగా మానుకొనిరి.

భాషాభేదమునుబట్టి గలిగిన శాఖలలో అరవలు, తెలుగువారు, కర్ణాటకము వారు మొదలైనవి అనేకములు గలవు. మఱియు నాయాశాఖలలో నాచారభేదమును బట్టియు, సూత్రభేదమును బట్టియు అరవ బ్రాహ్మణులయందు బోధాయనులు, వడమలు, అష్టసహస్రమువారు మొదలైన తెగలును తెలుఁగు బ్రాహ్మణులయందు ఆశ్వలాయనులు, ఆపస్తంబులు మొదలైన తెగలును గలిగినవి. ఈరీతిచే ద్రావిడులలోని అన్ని శాఖలవారియందును, గౌడులలోని అన్ని శాఖలవారియందును కొన్నికొన్ని భేదములు కలుగుచువచ్చినవి. ద్రావిడులును, గౌడులును భోజనప్రతిభోజనములు మానుకొనినను ఆయాతెగలయందలివారు తమయందుఁగల పలువిధములగు శాఖాభేదములను గణియింపక భోజన ప్రతిభోజనములుమాత్రము చేయుచు వివాహసంబంధములు మానుకొనిరి.

ఇంతేకాక కొంతకాలమునకు శంకరాచార్యుఁడు, మధ్వాచార్యుఁడు రామానుజాచార్యుఁడు మొదలైన మతగురువులు బయలువెడలి తమతమ మతములను జనులకు బోధించుచువచ్చుటచే ప్రతితెగవారియందును అద్వైతులు, ద్వైతులు, విశిష్టాద్వైతులు, మొదలగు మతములవారు కలిగిరి. ఏకదేశీయులయ్యును, ఒక్క శాఖవారేయయినను ఒకసూత్రమువారే యయినను ఆయామతములవారికి పూర్వకాలమునందుగల ద్వేషములనుబట్టి యొకమతమువారితో మఱియొక మతమువారు వివాహసంబంధములును భోజన ప్రతిభోజనములును మానుకొనిరి. మతోద్ధారకుల యుద్దేశమిదికాకపోయినను, మతము నమ్మకము ననుసరించినదిమాత్రమే యయినను జాతిమతద్వేషము నానాటికి విరోధములను హెచ్చుచేయుచువచ్చి మఱికొన్ని తెగలుగా జనులను భేదించుచు వచ్చినవి.

మఱియు బ్రాహ్మణులలో రాచకార్యసంబంధమునుబట్టి పూర్వము హిందూరాజులకు మంత్రులుగానుండి రాజ్యతంత్రములను నిర్వర్తింపుచువచ్చినవారి తెగయొకటియు, మంత్రులుగానుండక వేదశాస్త్రములను చదివికర్మలను నిర్వర్తించుచు వచ్చినవారి తెగయొకటియు పుట్టి; మొదటి తెగవారు నియోగులనియు, రెండవ తెగవారు వైదికులనియు చెప్పఁబడుచువచ్చిరి. బ్రాహ్మణులయం దీరెండు తెగలును పుట్టుటకనేకులు అనేకములగు కారణములను చెప్పుదురు. అవియన్నియు మనప్రస్తుతాంశమున కంతగా నవసరములేనందున నిందు వ్రాయఁబూనుకొనలేదు. ఈరెండు తెగలును పుట్టుటకు కారణము అంతగా విశేషమయినదికాకపోయినను వీరు వివాహసంబంధములను బొత్తుగా మానుకొనిరి. ఈనియోగి, వైదికి తెగలు కృష్ణా, గోదావరి మధ్యప్రదేశమునందుండు తెలుఁగు బ్రాహ్మణులయందు మాత్రమే కానుపించుచున్నది.

ఇట్లు దేశభేదమువలనను, ఆచారభేదమువలనను, సూత్రభేదమువలనను భాషాభేదమువలనను వ్యవహారసంబంధభేదమువలనను, గలిగిన శాఖలు గాక బ్రాహ్మణులలో దేశభేదమునుబట్టి మఱికొన్ని తెగ లేర్పడినవి. ఈ తెగలలో వెలినాడు, ముఱికినాడు, తెలగాణ్యము, వేగినాడు కాసలనాడు మొదలగు తెగలు మన తెలుఁగువారము. ఈ నాడను పదము అచ్చతెనుఁగుపదమగుటచే నీ నాడుల భేదము తెలుఁగు దేశమునందే పుట్టినట్లును, ఇతర దేశములందు లేనట్లును స్ఫురించుచున్నది. కాఁబట్టియే తెలగాణ్యము ముఱికినాడు మొదలగు పైఁజెప్పిన నాడుల భేదములవారు తెలుఁగుదేశము నందలి బ్రాహ్మణులయందే కాని యితరులయందు లేరు. నాడు అను పదమునకు దేశమని యర్థము. ఈ నాడుల భేదములు పుట్టుటకు అనేకులు అనేకములగు కారణములను చెప్పుచుందురు కాని అవియంతగా విశ్వాసపాత్రములు కావు. ఈ భేదము లెట్లు పుట్టినను ఈ తెగలవారు భోజనప్రతిభోజనములను మాత్రము మానుకొనక వివాహసంబంధములను మాత్రము మానుకొనుచున్నారు.

పైఁజెప్పినరీతిగాఁ జతుర్వర్ణములోను అనేకములగు పలు విధములయిన శాఖాసంఘము లేర్పడినవి. ద్రావిడులలో శాఖాభేదము లేక యున్న తెగలవారును వివాహసంబంధములను మాత్రము మానుకొనినను భోజన ప్రతి భోజనములను మాత్రము మానుకొనియుండ లేదు. పూర్వకాలములయం దొకదేశమునుండి మఱియొకదేశమునకుఁ బోవుటకుఁగల ప్రయాణాయాసమునుబట్టి యన్యదేశీయుఁడైనచో వర్ణభేదము తిన్నగా తెలియక కొన్నికొన్ని తావులలో మోసపడి యన్య జాతివానికి పిల్లలనిచ్చుట తటస్థపడినందున నిన్ని శాఖ లేర్పడి యాయాశాఖలలో వివాహ సంబంధములు పోయినవని నేనూహించెదను. కారణము స్వల్పమయినను ఈ శాఖలను వేఱుచేయుటకు మిక్కిలి బలవత్తరముగా నయినది. అప్పటి కాలమునకే శాఖాభేదములు యుక్తముగా నేయున్నను ప్రకృతమునందు మాత్రము మిక్కిలి యిక్కట్టులను కల్పించుచున్నవి.

ఈ భేదములను నేనిని గణియింపక యేవర్ణము వా రావర్ణము వారితో వివాహ సంబంధములు చేసికొనుటకు అభ్యంతరములును దేశమత భాషా భేదములున్న మాత్రము చేతనే వివాహములు మానుకొనుటకుఁ దగిన కారణములును ఎచ్చటను గానుపించవు. భాషాభేదమువలనను, మత భేదమువలనను ఒకవేళ సంబంధములు మానుకొనినను, ఒకభాష నేమాటాడు నేకమతమువారు తమలో నాచార భేదమువలనను, నాడులభేదమువలనను గలిగిన శాఖాభేదములను పాటించి వివాహములు మానుకొనుట యుక్తము కాదని నేను భావించెదను. [సశేషము.]

28 కొ. రా. వేం. కృష్ణారావు.

జ య ద్ర థ నా ట క ము. (౪౭౦ - పుటశేషము.)

జయద్ర—అది పారవేసితివా? పోయినదా? కనుపించుటలేదా?

గుణ—దైవము మనకు తోడ్పడుగాక!

జయద్ర—ఏమని రొదవు?

గుణ—అదిపోలేదు. పోయిననేమి?

జయద్ర—ఏమి?

గుణ—అది పోలేదంటిని.

జయద్ర—అదియిటు తెమ్ము; నేనుచూడవలెను.

గుణ—అది నేను తేగలనుగాని నేనిప్పుడు లేను. మీవాగ్దత్తము నిలుపవలసి వచ్చునని మేలమాడుచున్నారు. జయంతు ననుగ్రహింపుడు.

జయద్ర—రుమాలు కొని తెమ్ము. నామనస్సు చెదరుచున్నది.

గుణ—జయంతునికి త్వరితముగా నుద్యోగమిప్పించుడు. అతనికంటె ఘనుడు మనకు దొరకడు.

జయద్ర — రుమాలు!

గుణ—జయంతునిఋజువులు మాటాడుడు.

జయద్ర—రుమాలు!

గుణ—మిమ్ముల ప్రేమించి కష్టసుఖములకు మీర దిక్కుగానెంచి—

జయ—రుమాలు.

గుణ—నిజముగా మీసంగతి బాగులేదు.

జయ— ఛీ! ఛీ! (నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

దుర్గుణ—ఈయనకు జారశంక మెండుగానున్నట్లు తోచుచున్నది.

గుణ—ఇట్టిదివఱకెన్నడును చూచియెఱుగను. నిశ్చయముగా రుమాలులో నేదో మాహాత్మ్యమున్నది. అదిపోవుట నాకు చాల విచారముగానున్నది.

దుర్గ—ఒకటిరెండు సంవత్సరములు చూచినగాని మనుష్యుని గుణము బాగుగా దెలియదు. పురుషులనే యన్నకోశములతో పోల్చితిమేని స్త్రీలే వారికి నాహారమగుదురు. అప్పడాయన్నకోశము లాకొన్నచో భుజించుటయు, లేనిచో నెత్తియున్నయెడల పారవేయుటయు స్పష్టమగును. అమ్మా! చూడుము. నామగడును, జయంతుడును వచ్చుచున్నారు.

[జయంతుడును కలహప్రియుడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

కల—నీకిక రెండవదారిలేదు. ఆమెయే చేయవలెను. నీవామెకాళ్లపై బడివేడి సాఖ్యపడితొదవు.

గుణ—ఏమి జయంతా! విశేషములు?

జయం—అమ్మా! నాపూర్వపు మనవినే తిరుగ జ్ఞాపకముచేయ వేరెంచితిని. నాపై ప్రభువులకుగలిగిన కోపము తమయొక్క యనుగ్రహమువలనగాక మరియొకరీతి నుపశమింపదు. ఈవిషయములో నేనింక వేచియుండను. నేనొనర్చిన తప్పిద మంత గొప్పదిగాదు యిదివరకే నేనువడసిన మెప్పుగాని, ఇప్పుడు పొందుచున్న దుఃఖముగాని, ముందు నేజేయబోవు మేలుగాని, దానిని నావలననుండి తొలగించ లేనిచో, త్వరలో నీదేశమును విడచి మరియొకదేశమునకైన బోయి పొట్టపోసికొనెదను. గాన నేనొకటి త్వరితములో తెలవలెను.

గుణ—అయ్యో! జయంతా! మూడుసార్లు చెప్పితిని! మూడుసార్లు నామాట లక్ష్యపెట్టరైరి. మునుపటివలె నామాట లిప్పుడు చెల్లుటలేదు. తుదకీవిషయ మయియే నాపై యాయనకు కోపముగూడవచ్చినది. మనలను దైవము రక్షించుగాక! నీవుమాత్ర మోపికగలిగి శాంతచిత్తుడవై యుండుము. నాచేతనైనంత వరకు సాహాయ్యము చేసెదగాక! నాస్వంతవిషయముకన్న నీవిషయ మెక్కువ శ్రద్ధ వహించెదను.

కల—ప్రభువులు కోపమువహించినారా?

దుర్గ—ఎక్కడలేని కోపముజూపి యిప్పుడే యిక్కడనుండి యెటుబోయిరి?

కల—ఆయనకు కోపముగూడగలదా? నాడు తనతమ్ముడు తనయొద్ద నిలువబడి యుండగా యుద్ధరంగమందు గుండుదెబ్బదగిలి పడ్డప్పుడే కొట్టినవారు కోపము జూపలేదే? ఏమిది వింత. ఏదియో రాజ్యాంగ విషయమయిన కలవిలమున మనస్సు చెదిరియుండును. సందేహములేదు. నేనుబోయి కనుగొనెదను.

గుణ—నిశ్చయముగా రాజ్యాంగవిషయము కావచ్చును. మనకొకవేలిపైని గాయము తగిలిన నాబాధ శరీరమంతట వ్యాపించునటులేక దానిపై గలిగిన క్రోధము సర్వవిషయంబుల జూప బుద్ధిపుట్టుచుండును.

కల—భగవంతుడట్లు యనుగ్రహించి యిది మీపై నొకవిధమయిన యనుమానముల వల్ల పుట్టిన క్రోధముగాకుండ జేయుగాక!

గుణ—ఎంతపాడుదినము. ఎన్నడయిన నాయనకు క్రోధమురాదగినట్లు మెలగితినా?

కల—అయిన జారశంకగలవారి కట్లక్కరలేదు. వారికి లోలోన చెడుబుద్ధులు పుట్టుచుండును.

గుణ—జారశంకయనుదయ్య మాతని జేరకుండునట్లు భగవంతు డనుగ్రహించుగాక!

దుర్గ—అట్లు చేయుగాక!

గుణ—నేను నానాథునికడ కేగెదను. జయంతా! నీవిట వేచియుండుము. సమయము దొరికినేని నీవిషయమును నాక్కెచెప్పెదను.

జయ—తమకు నే కృతజ్ఞతాసూచకముగా వందన మాచరించెదను.

[ప్రియంవద ప్రవేశించుచున్నది.]

ప్రియం—మిత్రుడా! నిన్ను జూచుటచే నేఁడుగదా నాకతిసాఫల్యమయినది.

జయం—ప్రియసఖీ! ప్రియంవదా! నీమైత్రేమ చేత నే నీయింటికే వచ్చుచున్నాను. ఇంతయులసట కోర్చి నీవేల యరుగుదెంచితివి?

ప్రియం—నేను మీబసకు బోవుచుంటిని. మిమ్ములజూచి యేడుదినములైనది. అమ్మ! ఏడుదినములు! ఏడుపగళ్లు! ఏడురాత్రులు! ఇరువదెనిమిదిజాములు! అబ్బా! నాలుగువందల యిరువది గడియలు. మిమ్ము చూడకుండుటచే గడియ యొకయేడుగా నున్నది. ఏమిచెప్పుదు? ప్రాణమునిలుపుకొనుటయే కష్టమయినది.

జయ—ప్రియంవదా! నీప్రియుడు కష్టములపాలై యున్నాడని యెరిగియుండియు నిట్లనుట పాడిగాదు. తరుచు రాలేకున్నందుకు నన్ను క్షమింపుము. నెమ్మది చిక్కిన వెంటనే నీమనస్తాపమారునట్లు నీయింటనే వసించెద.

[గుణవతి రుమాలా మెకిచ్చుచున్నది.]

దీని పనివాడితనము నీవును నేర్చుకొనుము.

ప్రియం—జయంతా! నీకిది యెవరిచ్చిరి? ఎవరో క్రొత్తస్నేహితురాలని తలఁచెదను. నాపని యీనాడికి తెచ్చితివా? బాగు! బాగు!

జయం—నీపిచ్చిమాటలు చాలించుము. నాకిది యట్లు రాలేదు.

ప్రియ—మరిమీకిది యెక్కడ చేకూరె?

జయం—నాకిది నాగవీలో నేటియుదయమున దొరకినది. ఎవరిదో తెలియదు. వారు వచ్చిమరల నన్నడుగులోపల నీవీపని నేర్చుకొనవలెను. ప్రొద్దుపోవుచున్నది. నీవు బసకుబొమ్ము.

ప్రియం—ఇది నన్నవతలకు పొమ్మనుట నేనెందువల్ల పోవలెను.

జయం—నేనిక్కడ జయద్రథుని దర్శనమునకై వేచియుంటిని. ఈ సమయమున నీసంగతి యాయనకు తెలియగూడదు. కాన నన్ను విడువుము.

ప్రియం—అట్లయినచో నన్ను కొంతవరకు సాగనంపుడు. రాత్రియైన శీఘ్రముగా వచ్చెదరా?

జయం—ముఖ్యముగా రాత్రి వచ్చెదను. త్వరితముగా గృహమున కేగుము.

ప్రియం—చిత్తము. [నిష్క్రమించును.]

ఇది తృతీయాంకము.

జయద్రథనాటకము.

చతుర్థాంకము.

రంగము:—లక్షద్వీపము, కోటగుమ్మము.

[జయద్రథుఁడును, కలహప్రియుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

కల—మీరిట్లు యోచించెదరా?

జయద్ర—అట్లు యోచించెదను.

కల—రహస్యముగా ముద్దిడుటకనియేనా?

జయద్ర—ఔను. న్యాయవిరుద్ధమయిన ముద్దు! ఇట్టిముద్దులకు తావొసగిన నెంత నిర్దోషహృదయములైనను తమసద్గుణముల వీడుననుటకు సందేహము లేదు.

కల—అయిన వారొనర్చిన దోషమంతగా లేదు. కొద్దిపొరపాటు. దానికేమి. నేను నాభార్యకు కానుకగా నాకరుమాలు నొసగితినేని—

జయద్ర—ఒసగిన నేమి?

కల—ఒసగిన నది యామెసొమ్మయగును. కాన దాని నామె యెవరికైన నిచ్చివేయవచ్చును.

జయద్ర—అట్లయిన నామె తన యధీనములోనగల తనపాతివ్రత్యధర్మము నిచ్చివేయవచ్చునా?

కల—పాతివ్రత్యధర్మ మితరుల కగుపడునది కాదుగాన, యనేకు లట్టిధర్మమును గలిగియుండకయే కలిగియున్నట్లుందురు. దానికేమి రుమాలుసంగతి—

జయద్ర—దైవసాక్షి. నేను సంతోషముగా మరచియుందునుగదా! జ్ఞాపకము చేసితివి. పీనుగువెదలగల గృహముపై పులుగువ్రాలిన రీతి నామనోనిలయంబున కనుపించె!— నారుమాలాతనియొద్ద నున్నదా!

కల—ఇప్పుడామాట లేల?

జయద్ర—నీమాట లంతసమయోచితంబులుగా లేవు.

కల—నేను మీకుచెప్పిన విషయములు కన్నులార చూచుటవలనను బాగుగవినుట వలనను చెప్పినవిగాని వేరుకావు. తుచ్ఛులు రంకులాండ్ర వలలలో బాగుగా దగులుకొనియుండి యప్పుడప్పుడు తమలోని బుద్ధుల నితరులకు చెప్పుచుందురు.

జయద్ర—అతఁడు నీకేమయిన నెరిగించెనా?

కల—చెప్పినాడు. ఏమన్నను తిరుగ నడిగితిమేని బొంకుటకు వెనుకదీయడనిమాత్ర మెరిగియుండుడు.

జయద్ర—ఏమిచెప్పెను?

కల—చేసినానని చెప్పినాడు! ఏమిచేసినాడో నేనెఱుగను.

జయద్ర— ఏమి! ఏమి! రుమాలు? ఒప్పుకొనుట! రుమాలు ఒప్పుకొని యురిదీయబడుట? ఉరితీయబడి యొప్పుకొనుట! మాటమాత్రన గుండెలదలుచున్నవి. కారణము నిజముగాక యిట్టి మనస్తాపముండదు! ఛీ! ఛీ! ముక్కులు, చెవులు, పెదవులు నిజమేనా? రుమాలు! దురాత్ముడా! (మూర్ఛపోవును.)

కల—ఓ నాయస్వౌషధమా! పనిచేయుము. ఔషధమీరీతిగా పనిచేయవలెను. పనిచేయుము. తెలివితక్కువ నిర్భాగ్యులిట్లు వలలలో పట్టుకొనబడుదురు. పతివ్రతలిట్లు పాడుచేయబడుదురు. అయ్యా! అయ్యా! మహాప్రభూ!

[జయంతుడు ప్రవేశించును.]

ఏమిచేయను?

జయం— ఏమిది?

కల—మన ప్రభువులకు మూర్ఛవచ్చినది. ఇది రెండవసారి. నిన్న నొకమారిట్లు బాధపడిరి.

జయం—కణతలయొద్ద చేతితో నివురుము.

కల— వద్దు. వద్దు. అట్లొనర్చితిమేని తక్షణము మతి చలించగలదు. అదే తేరుచున్నారు. మీరించుక సేపవతలనుండి మరల నేగుదెంచితిరేని మీతో కొన్ని యగత్యమయిన మాటలు చెప్పవలెను.

(జయంతుడు నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

అయ్యా! ఏమి? తలకు గాయముతగిలెనా? ఏమి?

జయద్ర—నీవు నాతో పరియాచకమాడుచుంటివా?

కల— పరియాచకమాడెదనా? ఎంతమాట! మీరీవిషయమున మీధైర్యస్థైర్యములెల్ల చూపవలెను.

జయద్ర—వాడా సంగతి యొప్పుకొనెనా?

కల—అయ్యా! తమరు ధైర్యమవలంబించవలెను. పెండ్లి చేసికొనిన ప్రతి పురుషుడును తమవలె మోసపోయినవాడె యనిమాత్ర మెరిగియుండుడు. అనుదినమును సూర్యాస్తమయమును వేచియుండి యెందరితరులశయ్య లలంకరింతురు, వ్యభిచారమెరుగని స్త్రీ గలదా? మీరింకనదృష్టవంతులు. ఆహా! పతివ్రతయను నమ్మ

కముతో వ్యభిచారిణియగు భార్యను ముద్దిడుటకంటె విచారకరమగు విషయ మేమిగలదు? గనుక మనమామెసంగతి సర్వవిషయములు వెల్లడియైనపిదప యోచింతము.

జయద్ర—నీవు బహుబుద్ధిశాలివి. నీమాటలన్నియు వేదవాక్యములుగా నున్నవి.

కల—తమరించుక నేవు మరుగుననుండుడు. మీకొక చిత్రకథ వినుపించెదను. తమ రిప్పుడు విచారణసముద్రములో మునిగి యొడలు దెలియకున్న యవసరమున జయంతు డిటకరుగుదెంచె. సమయముకాదని చెప్పి యవలకు బంపితిని. తమరించుక పొంచియుండితిరేని యతనినోటనే సర్వవృత్తాంతము వెల్లడిచేయింపగలను. అతని సంతోషమును, నవ్వును చిత్తగింతురుగాక. ఇదివర కెన్నిసారు లెక్కడెక్క డేయేరీతుల కార్యములుజరిపెనో యాసంగతులన్నియు పలికించెద. తమ రతిశాంతవంతులయి యుండవలెను.

జయద్ర— తెలిసినది. నేనతిశాంతమును తెచ్చిపెట్టికొని యుండెదను. తెలిసినదా?—రక్తము త్రాగెదనుసుమా. పిమ్మట.

కల—బాగుగ నేయున్నది. ఎప్పుడైన కాలానుగుణ్యమయిన పని నొనర్పవలెను.

[జయద్రథుడు చాటున పొంచియుండును.]

నేనిక జయంతునితో ప్రియంవదవిషయమును ముచ్చటించెదను. తనశరీరసౌఖ్యమును విక్రయించియున్న వస్త్రములు సంపాదించుచున్నను క్రియంవదకు జయంతునియెడ ప్రేమమెండు. ఐన నది వ్యభిచారిణులకు ముఖ్యలక్షణమే కాన నాశ్చర్యమింతగాదు.

చ॥ చనువున బొంకెబొంకి తమ చక్కదనంబులు చూపిచూపి నే
ర్పున మనవారి నెందరినొ పూర్తిగిపక్షశిలింపిదింపియున్.
దినమణిజారిణుల్ మదకు దీనుసి నొక్కని చేరి వానికిన్
మనములు ధారవోతురు ప్రమాదము లెన్నగలేక నక్కటా!

నామాటలు విన్నతోడనే జయంతుడు నవ్వకమానడు. అదె యాతడు వచ్చుచున్నాడు. అతడు నవ్వినకొలది జయద్రథునకు మతి నిశ్చయముగా చలించును. నవ్వు నాలుగువిధముల చెరుపనుమాట నిశ్చయమగును.

క॥ ఆతని పలుకు లరీతియ
నాతని దరహాసముఖము నవలోకనచే
నీతనికి మనసుచెడి సతి
నాతురతను జంపువిధము లాలోచించున్.

[జయంతుడు ప్రవేశించును.]

ఏమండీ! సేనాద్వితీయనాయకా! ఏమివార్తలు?

జయం— నాయుద్యోగము పేరెత్తకుము. నామనస్సునకు మరింతవిచారహేతువు.

కల— గుణవతిని పట్టనే పట్టితివి. నీకు కొదవేమి? ఆమెననూత్రము విడువకుము.
(రహస్యముగా) ఆమని ప్రియుండవని చెలితో నుండి నేని చెప్పవలసిచేయున్నది?

జయం— పాపము! వెర్రిబాలది!

జయద్ర— ఏమానవ్వు!!

కల— మగవారి నింతగా ప్రేమించు స్త్రీని నేనెక్కడను జూచియెరుగను.

జయం— మతిమాలినది! నన్ను మిక్కిలి ప్రేమించునుసుమా.

జయద్ర— అదే! లోనిమాటల వెల్లడిపరచుచున్నాడు. చిరునవ్వు నవ్వుచున్నాడు!

కల— విన్నారా? జయంతా!

జయద్ర— కలహప్రియుడు మరల చెప్పమని బలవంతపరచుచున్నాడు. భేష్! భేష్!
తగినవాడవు కలహప్రియా!

కల— నిన్నామె పెండ్లాడదలచినదని వాడుక. నీయభిప్రాయమేమి?

జయం— హా! హా! హా!

జయద్ర— ఏమావేగరు! ఏమానీలుగు!

జయం— నేనామెను పెండ్లియాడుదుటా! ఏమివింత! ఛీ! వట్టిరంకులాడి! నాకిట్టి మాటలు చెప్పకుము! నేనంత తెలివితక్కువవాడనా! హా! హా! హా!

జయద్ర— నవ్వు! నవ్వు! నవ్వు! గెలిచినవాడు నవ్వకమానునా?

కల— నీతో దేసరి. నీవామెను పెండ్లాడెదవని వాడుక.

జయం— ఎందుకాకల్లలు?

కల— నీపాదములపాటి. కల్లలాడుట లేదు.

జయం— సరే! నాజీవితకాలము లెక్కించి యుంచితివా?

జయం— ఇది యామె కష్టాలు పుట్టించినవాడుకగాని మరియొకటిగాదు. ఆమెకు మాత్రము నన్ను పెండ్లాడవలెనని యున్నది. నాకిష్టము లేదు.

జయద్ర— తనలో కలహప్రియుని ప్రోత్సాహముచే నాతడు సర్వవృత్తాంతమును మరల చెప్పుచున్నాడు.

జయం— ఇప్పుడిప్పుడే యామె యిచ్చటికి వచ్చినది. నేనెటుపోయిన నన్నువిడువక యనుగమించుచునే యుండును. మొన్న సముద్రతీరమున కొందరుస్నేహితులతో ముచ్చటించుచుంటిని. అక్కడకు గూడ నేగుదెంచి నాపై నిట్లుపడి

యాలింగనము చేయనారంభించెను. చిత్రము!

జయద్ర—"ఓ ప్రాణనాథా! జయంతా" యనెకాబోలు.

జయం—ఇదేరీతి రేయుంబగళ్ళు నన్ను విడువదు. నాయందు మనసునిలిపియుండును. హా! హా! హా!

జయద్ర—నాపడకగదిలోనికి నీవువచ్చుటకు కారణమును నీవువచ్చినవిధము నిప్పుడుగదా చూచితిని. ఔను. నిదురయందు నీముక్కు నాకంటికి ముల్లువలె నగుపడుచున్నదిగాని దానిని తినబోవు కుక్కమాత్ర మగుపడుట లేదు.

జయం—నేనింక నామెస్నేహము మానవలెను.

కల—నాముందరనే? అటుచూడుము.

జయం—ఇది రెండవగండుపిల్లి. అయినను వాసనగల పిల్లి!

[ప్రియంవద ప్రవేశించును.]

ఏమి? నన్నొకనైమమయిన విధవకాంత వెంటాడించుచున్నావు.

ప్రియం—నిన్ను ఘోరవిదయ్యములు, భూతములు వెంటాడించుగాక! నీవిప్పుడు నాకొసగినరుమాలు నీకెక్కడిది? ఎవ్వరిచ్చిరో నిశ్చయముగా చెప్పుము. నీకెవరో ప్రియురాలు గలదని దీనివలన స్పష్టమేకదా? నేనెంతవెఱ్ఱినై చేకొంటిని. ఇదిగో నీరుమాలు. నీతొత్తుకే యిచ్చుకొమ్ము! నాకక్కరలేదు.

జయం—ఏమి యీవింత! ప్రియసఖీ! ఏమియీవింత!

జయద్ర—ఆరుమాలు నాదియేయని యూహించెదను.

ప్రియం—నీయిష్టము. రాత్రి నాయింటికి భోజనమునకు వచ్చిన రావచ్చును. మానిన మానవచ్చును. నీచిత్తమెప్పుడెప్పుడరమ్ము. [నిష్క్రమించును.]

కల—ఆమె ననుగమింపుము! త్వరితముగా బొమ్ము.

జయం—ముఖ్యముగా నట్లొనరింపవలెను. లేనిచో పీడింబడి నన్నునిందింపగలదు.

కల—మీకీరాత్రి భోజనమచ్చటనేనా?

జయం—అచ్చట చేయవలెననియే యున్నది.

కల—నేటిమధ్యాహ్నము మిమ్ము కలిసికొనగోరెదను. మీతో నాకగత్యముగు పని యొకటి గదు.

జయ—నాతోవచ్చెదవా?

కల—ఇప్పుడు రాను మీరునడుండు.

[జయంతుడు నిష్క్రమించును.]

జయద్ర—(ప్రవేశించి) కలహప్రియా! నేనతని నెట్లు చంపుట? [సశేషము.]

కల— అయ్యో! అతడు తనదుష్కార్యమును తలచుకొని యెట్లునవ్వినాడో చూచితిరా?

జయద్ర— ఔను. కలహప్రియా!

కల—మీరుమాలు మీరుచూచుకొంటిరా?

జయద్ర—ఆరుమాలు నాదియేనా?

కల—మీపాదములసాక్షి! అదిమీదే. చూచితిరా? బుద్ధిహీనురాలగు మీభార్య నాతడెట్లుపొగడెనో! మీభార్య మీరుమాలతనికి కానుకగా నొసగ నాతడు దానినే తనలంజెకిచ్చె.

జయద్ర— అతనిని ముక్కముక్కలు కోయించెద. రూపురేఖావిలాసంబులమాత్ర మట్టిస్త్రీ నింకగానము! ఏమిసౌందర్యము! ఏమిలావణ్యము!

కల—మీరీసంగతులుమాత్రము మరువవలెను.

జయ—ఇంకనామెను కళ్ళకళ్ళ చావనిమ్ము. ఇంకనామె యీలోకమునం దుండదగి యుండలేదు. కాన నేటిరాత్రి యామెప్రాణములు గొనవలెను. లేదు నా గుండె లింకరాయిపారినవి. నాకెట్టిభయమును లేదు; కాని,—

క॥ అకటా! యీలావణ్యము
నకటా! యీచక్కదనము నకటకటకటా!
అకటా! యీ మృదునిస్వన
మకటా! యికనెందునైన నరయంగలదే!

కల—ఇవి మీరీస్థితిలో యోచించదగినవి కావు.

జయ—ఉరిదీయవలెను! కాని; ఉన్నమాట లాడెదను.

సీ॥ చేతకిన్నరమట్టి చెవులపండువజేయు సర్వాంగనలు పేర్కొ సాగియాడ
కేలసూచిక వృత్తులీలబూనినయంత కనులనానందాబ్ధి తనుపజాలు
పెదవినించుకవిప్ప మృదువాక్యసరణుల బెల్లువలొల్కించి పెదలమాన్పు
నాలింగనాదుల నమరియుండెడువేళ అకట! దైవము! యేమనందు! నింక!

కల—గీ॥ కార్యమేటికి యున్నన్న వీర్యవంత
తగు పతివ్రతలకు నిట్టి సుగుణమణులు
గలిగియేనియు శోభిల్లుగాని యిట్టి
దుష్టురాండ్రకు గలిగిన దొడరుకీడు.

జయ—సందేహమేమి? అయితే ఏమినవ్రత!

కల—కొంచె మాలిమింక్కలి.

జయ—నిజమే. అయితే నేమి కలహప్రియా! అదే విచారకరమగు సంశయము.

కల— తమ కామెపై నంత మోహము కలదేని యామెకు తన యిష్టకార్యము లెల్ల నాచరించునట్లు శాసన మొసంగుడు. ఇట్టి కార్యములు తమకు తగిలిరానిచో నెకమూకా!

జయద్ర— ఆమెను ముక్కలుగాగోసి గ్రద్దల కెగరవేసెదను. నన్ను మోసపుచ్చ సాహసించెను! ఎంతపని!

కల—అది యామెలోపమే యగును.

జయద్ర— నా సేవకునితో నా—

కల— అది మరింతలోపము.

జయద్ర—నేను నాకింతగరళము తెచ్చిపెట్టుము; ఆమెను కన్నులముందర చూచుచు చంపనెంచిన యామె రూపలావణ్య విలాసాదులు నామనంబును త్రిప్పగలుగు నేమో. కాన ముఖ్యముగా విషప్రయోగమువలన నామె ప్రాణంబులు గొనవలయు; మరువకుము.

కల—విషప్రయోగము వలదు. ఏశయ్యపై దోషమాచరించి మీ మర్యాదభంగము గావించెనో యాశయ్యపై నిద్రించుతరి గొంతుపిసిగి చంపుటమేలు.

జయద్ర—బాగు! బాగు! నీ న్యాయబుద్ధికి మెచ్చితిని; నీయాలోచన బహుయోగ్యముగా నున్నది.

కల—ఇక జయంతుని నాకు విడిచిపెట్టుడు; నిశరాత్రి గాకముందే యాతనిచావు మీరు వినగలరు.

జయద్ర— సరి! సరి! ఇది బహు సంతోషవార్త (తెరలో చోపుదారు ప్రభూ!) ఏమాధ్వని?

కల—కాశ్మీరమునుండి యెద్దియో వార్త వచ్చినది. అవచ్చిన యాతడు మనసూక్ష్మబుద్ధియని నమ్మెదను. అదియాతడే— చూడుము; నీభార్య యాతనితో నెట్లు ముచ్చటించుచున్నదో.

[సూక్ష్మబుద్ధి, గుణవతి, సేవకులును ప్రవేశింతురు.]

సూక్ష్మ—శూరవర్యా! మీకు శుభమగు గాక.

జయద్ర—దైవము మిమ్ముల గాపాడుగాక!

సూక్ష్మ—రాజును మంత్రులును తమ క్షేమమరయ నన్ను బుత్తెంచిరి. (జాబునిచ్చును.)

జయద్ర—ఈ వారి యాశీర్వచన పత్రికకు సుభక్తియుతుడనై మ్రొక్కుచున్నాను. (చదువుచున్నాడు.)

గుణ—ఆహా! సూక్ష్మబుద్ధీ! మనయూర విశేషము లేమి?

కల—అయ్యా! మీసందర్శనమువలన నేడు కృతార్థుడనైతిని. నేనకాదు. ఈలంక ద్వీపమే కృతార్థమయ్యెను.

సూక్ష్మ—మిమ్ము నందరను జూచుటచే నాకును కన్నులపండువగా నున్నయది. మన జయంతు డెట్లున్నాడు?

గుణ—ఆహా! అతనికిని నానాథునకును లేనిపోని వివాదము సంభవించెను; అది మీవల్ల కుదుటపడవలెను.

జయద్ర—నిశ్చయమేనా?

గుణ—ఏమి సెలవు?

జయద్ర—(చదువుచున్నాడు) "ఈకార్యము తప్పక నెరవేర్పవలెను."

సూక్ష్మ—మిమ్ముల నాయన పిలువలేదు. ఉత్తరమును చదువుకొంచు నున్నాడు. వీరికిని జయంతునకును వివాద మేల సంభవించెను?

గుణ—కారణశూన్యమగు కలహము. జయంతుడు మిగుల సత్ప్రవృత్తిహీనుడు; అతని పయి నాకుగల దయకు నీకలహనివారణమున కేమియైన జేసెదను.

జయద్ర—ఉద్ధరి నల్లమడుగు!

గుణ—ఏమి సెలవు?

జయద్ర—నీకు బుద్ధిగలదా?

గుణ—ఏమి? ఆగ్రహముగా నున్నారారేమి?

సూక్ష్మ—ఈయుత్తర మాయన మనంబును చలింపజేసియుండును. ఏలనన రాజు సేనానాయకత్వమును జయంతునకిచ్చి వీరిని పరలదేశంబునకు రమ్మని యాజ్ఞయిచ్చియున్నారు.

గుణ—ఇదియును నాకు సంతోషవార్తయే.

జయద్ర—నిజముగా నే!

గుణ—ఏమి సెలవు? నాథా!

జయద్ర—నీసంతోషమునకు నాకు పిచ్చిపుట్టుచున్నది.

గుణ—ఏమి నామనోనాయకా! అట్లనియెదరేమి?

జయద్ర—(కొట్టుచున్నాడు) దయ్యమా?

గుణ—నేనిట్లు శిక్షింపబడవలసినదానను కాను.

సూక్ష్మ—మహాప్రభూ! మీరిట్టిపని చేసితిరని నేప్రమాణము జేసినను మనదేశంబున నామాట నమ్మబడదసుడీ! అబ్బా! ఎంతపనిచేసితిరి. ఆమెను బ్రతిమాలుడు.

(కంట తడిపెట్టుచున్నది.)

జయద్ర— ఛీ! దయ్యము! పిశాచము. స్త్రీలకన్నీటివలన భూమియందు జంతుజాలము పుట్టగలిగినచో ప్రతి కన్నీటిబిందువయు నొక్కొక్క మొసలిగా మారుననుటకు సందేహము లేదు.

గుణ— నేనిచ్చట నుండుటవలన మీమనస్సునకు నొప్పి కలిగించును.

సూత్ర— నిజముగా నీమె వినయవిధేయతల కాస్థానము. అయ్యా! మీకు మ్రొక్కెదను. ఆమెను మరల పిలువుఁడు!

జయద్ర— కోమలీ!

గుణ— ఏమి సెలవు?

జయద్ర— ఆడెవచ్చినది; మీ రేమి చేసెదరు?

సూత్ర— నేనా! అయ్యా!

జయద్ర— వెనుకకు పిలువమంటిరి కాదా? ఆమె వెనుకకు రాగలదు. మరల పోగలదు. ఎన్నిసారులైన తిరుగగలదు. ఏడువగలదు. అతివినయముగా నటింపగలదు. ఇంకను ఏమ్పుచుండును; ఈయుత్తరమువలన—ఏమినటన—నేనింటికి పిలువబడితిని— అవతలకుబొమ్ము. మరల విలిచెదను. నేను వారియాజ్ఞలకు బద్ధుడనయ్యెదను. కాశ్మీరమునకు బోయెదను. ఛీ! ఫో! (గుణవతి నిష్క్రమించుచున్నది.) జయంతునకు నాయధికార మిచ్చెదను. ఈరాత్రి మీరు మాయింటికి విందుకు దయచేయుఁడు. కుక్కలు నక్కలు! (నిష్క్రమించును.)

సూత్ర— అహా! ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

ఉ॥ ఆతత శౌర్యభూషణుఁడు సంచిత వాక్యవిలాస నైపుణీ
జాతయశస్కుఁ డూర్జితుఁడు శాంతసువిగ్రహుఁ డాప్తబాంధవుల్
డీలదటంచు రాజ్యభరమేని భుజంబున రాజు నిల్పెనా
ఖ్యాత బలాఢ్యుఁడీతఁడు! జయద్రథుఁడాయని శంకఁదోఁచెడిన్.

కల— ఈయన మిక్కిలి మారినారు.

సూత్ర— కొంచెము మతిచలించినట్లు కనుపించుచున్నదే!

కల— ఈవిషయమయి నాయభిప్రాయము నేను చెప్పను.

సూత్ర— ఏమి! వింత! భార్యనుకొట్టుటయా!

కల— అది తప్పేయగును. ఇంతకంటె గొప్పకార్యములతో పోల్చినప్పుడు మాత్రమిదియంత నేరము గాదు.

సూత్ర— ఇది యభ్యాసమా? లేక యీయుత్తరము చూచుటవలన నిట్టికోపము వచ్చినదా?

[సశేషము.]

సూర్యశతము. (౪౭౪-పుట శేషము.)

స్ర॥ ప్రత్యుప్తస్తప్తహేమో జ్జ్వలరుచిరచలః పద్మరాగేణ యేన।
జ్యాయః కింజల్కపుంజం యువతికులశితే రంబరేందీవరస్య।
కాలవ్యాళస్య చిహ్నం మహిత తమమహో మూర్ధ్నిరత్నం మహద్య।
ద్దీప్తాంశోః ప్రాతరవ్యా త్తదవికలజగ న్మండనం మండలం వః॥ ౨౫॥

మ॥ ఎది ప్రత్యుప్తము తప్తహేమధరణీ భృచ్ఛృంగ, మాణిక్యమా।
నెది యిందిందిర బృందసుందర సురాధ్వేందీవరాభ్యంతరా।
స్పద కింజల్క సమూహమౌ, సమయసర్ప శ్రేష్ఠ మూర్ధంబున।
దెది సద్రత్నము, లోకమండన మహాస్యద్బింబ మద్దేలెదున్॥ ౨౫॥

స్ర॥ కస్త్రాతా తారకాణాం పతతితనురవ శ్యాయబంధుర్యదేంధు।
ర్నిద్రాణా ద్యక్సరాశే రురసి మురరిపోః కౌస్తుభో నోద్గభస్తిః।
వహ్నేస్సాపహ్నవైవ ద్యుతిరుదయగతే యత్రతన్మండలంవో।
మార్తాండీ యంపునీతా ద్దివిభువిచతమాం నీవమున్నన్నహాంసి॥ ౨౬॥

మ॥ తుయముం జెందెదు చందమామ, యిఁకఁ జుక్కల్గాఁచు నెవ్వండొ, హ్ర
చ్ఛయ హృన్నేత్రము నిద్రితంబు, హరివక్షఃకౌస్తుభం బప్రభో।
చ్చయ, మగ్నిద్యుతి ద్రాక్తిరస్కృతి, వివస్వద్బింబ మాపోదయం।
బయి యిర్లంబైది నోఁచు వెల్గులిటు లద్దానందము ల్మీకిదున్॥ ౨౬॥

స్ర॥ యత్ప్రాచ్యాం ప్రాక్ప్రకాస్తి ప్రభవతిచయతః ప్రాచ్యపాళుద్దిహోనా।
విద్ధం మధ్యేయదహ్నా భవతి తతరుచా యేనచోత్పాద్యతేహః।
యత్పర్యా యేణలోకా స్ప్రీతపతి జగతాం జీవితం యచ్చతద్వో।
విశ్వానుగ్రాహివిశ్వం స్పృజదపిచరమే ర్మండలం ముక్తయేస్తు॥ ౨౭॥

మ॥ పరఁగుందూర్పునఁ దాల్తనెద్ది, యుదయింపం దూర్పునానెద్ది, వా।
సరమధ్యంబున దీప్తమౌనెది, తలోద్రంజెద్ది చేయుంబవల్।
వరుసన్లోకములం దపించునెది, జీవమ్మెది లోకాళికిన్,।
భరణోత్పాదనకారి యాసవితృబింబం బుత్తమూర్ధంబిదున్॥ ౨౭॥

స్ర॥ శుష్యంత్యూధానుకారా మకరవసతయో మారపీఠాం స్థలీనాం।
యేనోత్తప్తాః స్ఫుటంతో రుభదితిలతులాం యాంత్యగేంద్రా యుగాంతే।

౨౫. ప్రత్యుప్తము—తాపఁబడినది. సురాధ్వ—ఆకాశము.

౨౬. హృ......న్నేత్రము—(కామారి) శివుని నొసటికన్ను. ద్రాక్తిరస్కృతి—శీఘ్ర ముగఁ బొనుఁగుపడినది. దోఁచున్—బలిమిన పహరించును.

తచ్చండాంశోర కాండ త్రిభువన దహనా శంకయాధామకృత్సం।
సంహృత్యాలోకమాత్రం ప్రలఘువిదధత స్త్రాసమ్మదే మండలంవః॥ ౪౭॥

మ॥ మరుశుష్కంబులవు న్మహోష్మముఁ; గులత్క్ష్మాధ్రంబులు న్బ్రేల్లియు।
ద్వరతాపంబున నష్టైయోఘమ దిలమాత్రంబు ల్యాగాంతంబునన్;।
బరిరక్షింపఁ ద్రిలోక, కెంజిడియుడి సర్వాంబుప్రసారించు శ్రీ।
కరమా వెల్గెడి; భానుబింబమది ముత్కల్యాణముల్మీకిడున్॥ ౪౭॥

స్ర॥ ఉద్యద్ధ్వ్యాద్యా నవాప్యాం బహులతమతమః పంకపూరం విదార్య।
ప్రోద్భిన్నం పత్రపార్శ్వ ప్వవిరళమరుణ చ్ఛాయయా విస్ఫురంత్యా।
కల్యాణానిక్రియాద్వః కమలమివ మహన్మండలంచండభాసో।
రస్వీతంత్ప్రఘ్నహేతో రసకృదలికులాకారికాకామహంకాయత్॥౪౮॥

మ॥ వినుతావింజనియించి, యిర్లతమసునిర్భేదించుచున్, బత్రపా।
ర్శ్వవవాంచద్బహులారుణద్యుతి వికాసంబొంది, గాఢసంబు చే।
కొన రాహుభ్రమరాళి మాటికెనివెన్క, నందముంజెందు పెన్।
వనజంబు ల్లినబింబమొప్పడు శుభపారంభము ల్మీకిడున్॥౪౮॥

స్ర॥ చక్షుర్దక్షద్విషోయన్నతుదహతి పరంప్రీరయ త్యేవకామం।
నాస్తంజాస్తం మరుద్భిర్య దిహనియమినాం యానపాత్రం భవాబ్ధౌ।
యద్వీతశాంతిశశ్వద్భ్రమదపిజగతాం భ్రాంతిమభ్రాంతిహంతి।
బ్రఘ్నస్యావ్యాద్విరుద్ధ క్రియమపి విహితాధాయితన్మండలంవః॥౫౦॥

శా॥ అయ్యుద్దక్షవిరోధికన్నగుడు గామాపూరణాం; బోదవా।
నయ్యున్ సంస్పృతివార్ధి యోగికి, మరున్నాస్తంబు; శశ్వద్భ్రమం।
బయ్యున్, విశ్రమ; మభ్రమంబును, హతాన్యభ్రాంతిరైౖ, విక్రియం।
బయ్యున్, సుక్రియ, మర్కమండలమ కళ్యాణంబులం బాపెడున్॥ ౫౦॥

---

౪౬. తతోగ్రంబు — వ్యాపింపఁజేయఁబడిన కిరణములుగలది. భర......కారి—పాలనమును సృష్టినిఁ జేయునది. ఉత్తమార్థంబు—ముక్తి.

౪౭. మరుశుష్కంబులు— చౌటినేలలవలె నెండినవి. యత్—ఏబింబము యొక్క. ఉడి—ఉడిగి, సంహరించి. ముత్కళ్యాణములు—ఆనందములు శుభములును.

౪౮. పత్ర—గుత్తులు, రేకులు. అరుణ—అనూరుని యొక్క, ఎఱ్ఱని.

౫౦. కామాపూరణంబు—మన్మథుని వృద్ధిఁబొందించునని విరోధము. కోరికలు నిండించునని పరిహారము. మరున్నాస్తంబు — గాలిచేఁ జెదరఁగొట్టఁబడనిది,

అధరవివర్ణనమ్.

స్ర॥ సిద్ధైస్సిద్ధాంతమిశ్రం శ్రితవిధివిబుధై శ్చారణై శ్చాటుగర్భం।
గీత్యాగంధర్వముఖ్యై ర్ముహురహిపతిభి ర్యాతుధానైర్యతాత్త।
సార్ఘ్యంసామ్నైర్మునీంద్రై ర్ముదితతమమనో మోక్షిభిః పక్షపాతాత్॥
ప్రాతఃప్రారభ్యమాణ స్తుతిరవతు రవి ర్విశ్వవంద్యోదయో వః॥ ౮౧॥

మ॥ వినతిన్దైత్యులు చారణుల్చటువులన్ వేమారుపాముల్ మనో।
ఘనత న్మౌనులు, సాధ్యులర్ఘ్యకృతిఁ బక్షంబొప్ప మోక్షుల్ సగీ।
తిని గంధర్వులు సద్విధిన్విబుధులన్ ధీశుద్ధి సిద్ధుల్ నుతుల్।
పొనరింపన్ జనవందితోదయుఁడు మిమ్ముంబ్రొద్దు పాలించెడున్॥ ౮౧॥

స్ర॥ భాసామాసన్నభావా దధికతరపటో శ్చక్రవాలస్య తాపాత్।
ఛేదాదచ్ఛిన్నగచ్ఛ త్తురగఖురపుట న్యాసనిశ్శంకటంకైః।
నిస్సంగ స్యందనాంగ భ్రమణనికషణా త్స్ఫాతున స్త్రిప్రకారం।
తప్తాంశు స్తప్తరీక్షా పరశివ పరితః పర్యటన్హాటకాద్రిమ్॥ ౮౨॥

మ॥ కడుడాపొటను గాటమౌకిరణ చక్రంబంటఁగాక, న్రయం।
బుడివోకుండఁగఁ బాఱు, నశ్వఖురటం కోత్కర్తనం, దౌలకా।
డెడువక్రం బొరయంగ నీటునను, మూఁడింట న్పరీక్షించు నై
నడిఁ జెప్పుత్తడిగట్టు చుట్టు రవియుత్పాదించు మోదంబులన్॥ ౮౨॥

స్ర॥ నోచ్ఛ్రిప్తం నాకసద్మా వికసితకనకాంభోరుహంభ్రాజితంతు।
ప్లుష్టానైవోపభోగ్యా భవతి భృశతరం నందనోద్యానలక్ష్మీః।

(దేవతలచే సేవింపఁబడినది) అని వ్యతిరేకము. శశ్వద్భ్రమంబు — ఎప్పుడు సంచరించుట, తప్పు తెలివియు గలదయ్యు. విశ్రమము—ఆయాసము లేనిదని విభావన. అభ్రతంబును. తప్పు తెలివి లేనిదని విరోధము. ఆకాశమున లక్ష్మి గలదియని పరిహారము. హృతాన్యధ్రాంతి—ఇతరుల (చలనమును) బోగొట్టినని విరోధమ్ము మిథ్యాజ్ఞానమునని పరిహారము. విక్రియంబు— ఇట్లువిరుద్ధము లగు (నిషిద్ధములు) పనులుగలదయ్యు, సుక్రియంబు— సత్కర్మలు గలదియని విరోధము. నిర్దోషములగు గుణములు కలదియు వేదోక్తకర్మలకుఁ గారణము నని పరిహారము.

౮౨. తౌలక— తగులక. ఆడెడు—తిరుగు. (బంగారమున్ము, కాలుప్పు, కోత, నీటు, ఈమూటిచేఁ బరీక్షింతురు.)

నోశృంగాణి ద్రుతాని ద్రుతమమరగిరేః కాలధౌతాని ధౌతా।
నీత్థంధామద్యుమార్గే ప్రదయతి దయయా యత్రసోఽవ్యాదినో వః॥ ౨౩॥

ఉ॥ ఖనదిఁ బొన్విరిదమ్మి భాసిలును శుష్కంబెంతయుంగాదు, స్యం।
దనలక్ష్మి విభవంబు ముగ్ధమగు దగ్ధంబింతయుంగాదు; రు।
క్మనగోచ్ఛృంగములెల్ల ధౌతములగుఁ, గాఢద్రుతిం బొందఁ; దే।
ఘనుఁ డాత్మద్యుతి మార్దవం బొనరుపంగా నయ్యినుండోమెదఁగ॥ ౨౪॥

స్ర॥ ధ్వాంతస్యైవాంతహేతు ర్నభవతి మలినైకాత్మనః పాప్మనోఽపి।
ప్రాక్పాదో పాంతభాజాం జనయతి నపరం పంకజానాం ప్రబోధం।
కర్తాని శ్రేయసానా మపితు నఖలుయః కేవలం వాసరాణాం।
సోవ్యాదేకోద్యమేచ్ఛా విహిత బహుబృహ ద్విశ్వకార్యోర్యమా వః॥ ౨౫॥

మ॥ మలినైకాత్మకమౌ త్రోలంచు గురుపాప్మమ్ముల్ దమమ్ముం డెనా।
వల; దబ్జమ్ములె గావు పాదగతుల న్వ్యాప్తి ప్రబోధమ్ము మా।
నుల బృందమ్ముఁ; బగల్లైకా, దొనరుచు న్మోక్షమ్ము; నిట్లేకత్రు।
ట్కలితానేక జగద్ధితుండు రవి మీ కిచ్చు ల్ఫలింపించెడుఁగ॥ ౨౫॥

స్ర॥ లోకస్లోపాద్విచేష్టః శ్రితశయనతలో నిస్సృహీ భూతదేహః।
స్పందేహీ ప్రాణితశ్చ సపదివశదిశః ప్రేతమాలోంధకారమ్।
నిశ్వాసాయాసనిష్ఠః పరమ పరవశో జాయతే జీవలోక।
శ్శోకేనేవాన్యలోకా భ్యుదయకృతిగతే యత్రసోర్కోవతాన్నః॥ ౨౬॥

ఉ॥ భువనంబన్యముఁ బ్రోవఁ బ్రొద్దితఁడు పోఁబోఁ బ్రాణిలోకంబు శో।
కవశంబౌగతి సెజ్జఁజేరి తనుకాంతుం దూలి తేఁప్రొద్దు మొ।
ద్దువలేఁ సద్దులు దర్లనూర్చురులం దోఁచంగ నెచ్చోనిరుల్।
వివశంబై మనసంశయంబు గనునా వేల్పిచ్చు నానందముఁగ॥ ౨౬॥

౨౪. ఖనదిఁ=ఆకాశగంగయందు. పొన్విరిదమ్మి=వికసించిన బంగారు పద్మము. ముగ్ధము=రమ్యము. రుక్మ=బంగారు. ధౌతములు=నిర్మలములు. గాఢ ద్రుతి=మిక్కిలి కరఁగుట.

౨౫. మలిన=నల్లనిది. (పాపమునకు విసమయమున్న చీఁకటిరూపమున) పాదగతులఁ=కిరణప్రసారములచే, చరణములను బొందుటచే. ప్రబోధ=వికాసము, ప్రత్యక్షజ్ఞానము. త్రుట్=ఇచ్ఛ.

౨౬. దూలి=దూషించి. సద్దులు=మాటలు. [సశేషము.]

అకుండి-వ్యాసమూర్తిశాస్త్రి.

స్త్రీ హి తో ప దే శ ము. (౪౮౬ - పుట శేషము.)

ఈసాధనమువలన నొకసారి కార్యకారి కానియెడల రెండు లేక మూడుసార్లు చేసిచూడవచ్చును. అందువలన బాధ యేమియును లేదు. విరేచనమునిమిత్తము శుభ్రమైన ఆముదముతప్ప మరేమాత్రలు మొదలయిన ఔషధములను ఇయ్యగూడదు. ఆముదము పుచ్చుకొనుటకన్నను ఎనీమా మంచిదని వెనుక చెప్పియుంటిని గదా! అల్పాచమనమువలననే విరేచనముకూడ ప్రసవించిన కొద్దిరోజులవరకును మంచము మీద పరుండియున్నప్పుడే అప్రయత్నముగా కావలెను; అందుకు తగినయేర్పాటు చేసినయెడల మేలు.

ప్రక్షాళనము—ప్రసవించిన పిమ్మట నొకవారము వరకుగాని పదునైదు దినములవరకుగాని ఓకానొకప్పుడు ఇంకను మరికొన్ని దినములవరకుగాని గర్భమునుండి, మొదట ఎఱ్ఱగాను తరువాత క్రమముగా గోధుమవర్ణముగాను పిమ్మట ఆకుపచ్చగాను ఉండెడునీరు స్రవించుచుండును. అదికొన్ని విషయములలో దుర్వాసన కలిగియుండును. ఆస్రవించుట మితముగా నుండుట ఆగత్యము. విశేషముగా నైన యెడల ఆ స్త్రీకి చాలబలహీనము చేయును.

ప్రసవించినతరువాత ఆభాగములు ప్రక్షాళనచేయకూడదని చేసిన యెడల కీలుబు చేయుననియు తెలియనివాండ్రు అందురు. పైనిచెప్పిన ఉదకస్రావము కలిగినప్పుడుగాని లేక ఆభాగములస్థితినిబట్టిగాని అవసరమయినన్ని పర్యాయములు దినమునకు రెండుసార్లకు తక్కువ కాకుండనయినను ఆభాగమంతయు పరిశుద్ధి చేయవలెను. చేయువిధమేమనగా బాగుగా కాచిన నీళ్లలో ఫ్లానెలుగుడ్డ అనగా మృదువైన రోమసంబంధమైనది తడిపి ఆనీళ్ళు చాలవరకు పిండివేసి కొంచెము నీళ్ళు కలిగి వేడిగానునున్నప్పుడు దానితో ఆభాగములన్నిటిని శుభ్రముగా తుడిచివేయవలెను. ఇట్లు శుద్ధిచేయుటవలన శుభ్రత, ఆరోగ్యము, సద్యఃకాలమందు సౌఖ్యమునుకూడ కలుగును. అట్లు జరిగించినయెడల చాల అసౌఖ్యములు సంభవించును. ఈప్రకారము శీతలప్రదేశములందుండువారును జరిగించుచున్నప్పుడు అందువలన ప్రమాదము కలుగునని మనదేశస్థులకు సందేహము నుతరామూ లేదు. ఆభాగములు మిక్కిలి నలుపుగానున్నయెడల వేడినీళ్ళలో కొంచెము వేడికల్లునురగ కలిపి దానిలో గుడ్డముంచి పైనిచెప్పినవిధమున కాచవలెను. కొంచెము సేపు కాచి వెంటనే మృదువైన వెచ్చని గుడ్డలతో తడిలేకుండ శుభ్రముగా అద్దివేసి వెచ్చనినూనె మృదువయిన గుడ్డతో ఆభాగమున రాయవలెను. ఇట్లు చేసినయెడల నలుపులుపోవును. లోపలిభాగములు మిగుల నలుపుగానున్న పక్షమున పైనిచేసినప్రకారము పిచికారీతో అనగా స్త్రీలకు ఉపయోగించు పిచికారీతో లోపలిభాగములనుకూడ క్షాళనచేయవలయును. ఇట్లు

చేయుటకు బాగుగా తెలివిగలవారుండవలెను.

విశ్రాంతి— ప్రసవించినపిమ్మట ౧౦-౧౫ దినముల వరకును మంచముమీద సర్వదా పరుండియుండవలెను గాని లేచికూరుచుండి యుండగూడదు. ఎందువల్ల ననగా గర్భమునకు ఏయొత్తుడు లేకుండ కొన్నిదినములుంచవలెను. అట్లు ఉంచుట పడుకొనియుండుటవలనమాత్రమే కలుగును. ఈదేశములో ప్రసవించిన పిమ్మట రెండుమూడుదినములైనను వెనుక స్వయముగా లేచిబయటకువచ్చికూరుచుండుట పెరడులోనికి పోవుచుండుట, ఈవిధముగా చేయుచుందురు. అట్లుచేయుచుండుట మంచిపనికాదు. ౫-౬ దినములవరకును పరుండియున్న మంచముమీదనే పరుండి యుండవలెను. భోజనాదికములన్నియు ఆస్థితిలోనే కావలెను. పిమ్మట రెండవ మంచముమీద పరుండవచ్చును. అట్లు పరుండబెట్టుటలో జబ్బలక్రింద చేతులువేసి యొకరును మోకాళ్లక్రిందపట్టి యొకరును కదలకుండ రెండవమంచముదగ్గిరగా నుంచి అందుమీద పరుండబెట్టవలెను. తొమ్మిదవదినము మొదలుకొని లేచి ఒక గంటసేపు మాత్రము కూరుచుండుచు నుండవచ్చును. ఇట్లు జరిగించుట మిక్కిలి విసుగుగాను కష్టముగాను తోచునుగాని అప్పుడుపడుకష్టము పిమ్మట మేలుకలుగజేయును. బీద వాండ్రు ప్రసవించినది మొదలుకొని లేచి తిరుగుచుందురు. వారలకేమినష్టము కలిగినది అని అడుగుదురేమో. వారలు మోటువాండ్రగుటవలన ఆక్షణమునకలుగు రక్తస్రావము మొదలయిన బాధలుకలుగకపోయినను వారల కాకారణమున గర్భములు క్రిందికిజారి వ్రేలాడుచు మిక్కిలి శ్రమకరముగా నుండుటయేగాక పిమ్మట గర్భోత్పత్తి అయినప్పుడెల్ల దిగబడుచుండును. గర్భమునిలిచినను పుట్టుబిడ్డలు మిక్కిలి బలహీనులుగా నుందురు కావున ప్రసవానంతరము తిరుగులాడుటనుగురించి బీదవాండ్ర సాదృశ్యము తెచ్చుకొనగూడదు. ప్రసవించకపూర్వము వారలవలెనే అంతవరకు గాకపోయినను కొంతవరకయినను గృహకృత్యములు చేసికొనుచు తిరుగుచున్న పక్షమున వారలవలెనే నిరాయాసముగా ప్రసవింపవచ్చును. ప్రసవించిన పిమ్మట ౧౦-౧౫ దినములవరకును పరుండి యుండుటవలన గర్భము పూర్వప్రకారముగా సంకోచించి యథాస్థానమందుండును. అట్లు విశ్రాంతిని కలుగజేయక లేచి కూరుచుండుచు నడుచుచు ఉన్నయెడల క్రిందికిజారి వ్రేలాడుచు పైనిచెప్పిన బాధలకు ఆస్పదమగును. దైవవశమున గర్భము క్రిందికిజారినయెడల దానిని యథాస్థానమునకు చేర్చుటకు వైద్యుని సహాయముతో కొన్ని సాధనములు అనగా పైనవెడల్పుపాటి బద్దెవంటిదానితో ఎత్తిపెట్టి కట్టుచుండుట మొదలుగా గలవి చేసికొనవలసి యుండును.

ఆహారవిషయము—ఈదేశములో అనగా హిందూదేశముయొక్క కృష్ణా, గోదావరీ, విశాఖపట్టణమండలములలో ప్రసవించిన స్త్రీలకు మొదటి మూడుదినములలోను దాహమైనను ఇయ్యరు. మూడు లంఘనములు అనగా కేవలనిరాహారముగా మూడుదినములు గడచినపిమ్మట నాలుగవదినమున పథ్యమని కొంచెము అన్నము శొంఠిపొడితో పెట్టుదురు. ఈహిందూదేశములోనే ఉత్తర పశ్చిమ ప్రాంతములలో మొదటిరోజునుండియు దాహశాంతి చేయుచుందురట. పైని చెప్పిన మండలములలో సైతము క్షుద్రస్త్రీలు ప్రసవించినతోడనే లేక ఆదినముననైనను వేడిగంజి మొదలగునవి పుచ్చుకొనుచుందురు. దేశాంతరములయందు అనగా ఇంగ్లాండు మొదలగు దేశములలో ఈదిగువనుదహరించిన విధమున ఆహారమిచ్చుచుందురు. మొదటిదినమున చిన్నగిన్నెడు గంజిగాని అరరూటుజావగాని తేయాకు నీళ్ళుగాని రెండుమూడుసార్లు ఇచ్చెదరు. రెండవదినమున కొంచెము రొట్టె, పాలు తేయాకునీళ్ళు ఇచ్చెదరు. మూడవదినము మొదలుకొని అంతకంటె కొంచెమెక్కువయిన మాంసాదిహారములిచ్చెదరు. అయిదవ దినమునుండి మామూలు హారము పుచ్చుకొందురు. దుర్బలులయిన స్త్రీలకు ప్రథమదినము మొదలుకొనియు బలపరచు పదార్థములిచ్చుచుందురు. దాహమునకు పాలును నీళ్ళును సమాన భాగములుగా కలిపి యిచ్చుటమంచిది. కేవలము పాలిచ్చినయెడల సులభముగా జీర్ణము కాక పోవుటయేకాక విరేచనబద్ధము చేయును. పాలతో నీళ్ళుకలిపి పుచ్చుకొనినయెడ అట్టిబద్ధము చేయక అనుకూలమయిన కాలప్రవృత్తిని కలుగచేయును.

వెలుపలికివచ్చుట—ప్రసవించిన స్త్రీలు పదియేనుదినము లయినతరువాత ప్రసవగృహమువదలి వెలుపలికి వచ్చుచుండవచ్చును. కాని చాలసేపు కూరుచుండియుండగూడదు. ప్రసవగృహమందు ఉండుట విసుగుగానున్నయెడల మరియొక గదిలో పరుండుటమేలు. నెలదినములవరకును కూరుచున్న కాలముకంటె పరుండు కాలమే యెక్కువగా నుండవలెను. ఎందువలన ననగా వారికదునకు విశ్రాంతి ప్రధానముగా నుండవలెను.

చలికాలమయినయెడల ప్రసవస్త్రీలు తరుచుగా నిల్లువిడిచి వెలుపలికి పోగూడదు. నెలదినములయినతరువాత కొంచెము పోవుచు వచ్చుచు గృహకృత్యములను కొంచెముగా చేయుచుండవచ్చును. ప్రసవించినతరువాత కొన్నిమాసముల వరకును సోమరితనముగా నుండవలెనని కొందరి దురభిప్రాయమయి యున్నది. క్రమముగా గృహకృత్యములు కొంచెముకొంచెము చేయుచుండుటచేతనే శరీరారోగ్యము అనుకూలముగా చాలినంత స్తన్యము కలిగియుండును గాని, సోమరులుగా

నున్నయెడల కలుగవు. సోమరితనమువలన శరీరమందు నొప్పులు, స్తన్యము లేక పోవుట యీ మొదలగు బాధలు కలుగును. ఈవిషయమై స్తన్యవిషయమును చెప్పెడు పంచమాధ్యాయమున వివరముగా వ్రాయబడును. గనుక యీ అధ్యాయమింతటితో ముగించవలసినదగుచున్నది.

—:o:—

స్త్రీ హితోపదేశము.

పంచమాధ్యాయము.

స్తన్యమిచ్చుటను గురించి— స్త్రీహితోపదేశమను నీగ్రంథమం దిదివరకు బాల్యదారభ్య ప్రసవించువరకును ఏయే సమయమందు ఏయే పనులలో నెట్లు నడుచుకొనవలయునో విశదీకరించియుంటిని. ఈ పంచమాధ్యాయమున శిశువునకు స్తన్యమిచ్చు తల్లియొక్క విధాయకకృత్యములను వివరించియింతటితో ఈగ్రంథము యొక్క పూర్వభాగమును ముగించెదను. ఉత్తరభాగమందు తల్లులు పిల్లలను ఏవిధముగా పెంచి బాగుచేసికొనవలెనో వ్రాసెదను.

కొందరు స్థితిమంతులు సంసారసుఖలోలలైన స్త్రీలు తమశిశువులకు పుష్కలము గా నిచ్చుటకు స్తన్యముగలవారైనను మిక్కిలి క్రూరాత్ములయి తమశిశువులను పాల దాదులకప్పగించివేయుదురు. తమ స్తన్యము ఇగిరిపోవునట్లు పట్లు మొదలయినవి వేసి కొందురు. అటువంటివారు క్రూరజంతువులకంటెను క్రూరాత్ములని చెప్పవలసి యున్నది. తమశిశువులకు స్తన్యమియ్యని స్త్రీలకు తమబిడ్డలయందు ప్రేమయుండదు. వాండ్రు తల్లులు లేని పిల్లలవలె దాదులవలనే పెరగవలసినవారై పరస్పర ప్రేమ లేని వారైయుందురు. పిల్లలకు స్తన్యమిచ్చుటవలన మనస్సునకు విలక్షణమైన ఆనందము మాత్రమే కాకుండ మరికొన్ని లాభములునుగలవు. ఏమనగా పిల్లలకు స్తన్యమిచ్చు చున్నయెడల అతిశీఘ్రముగ మరల గర్భోత్పత్తి కానేరదు. తరుచుగర్భోత్పత్తియగుట ఇంతుల బలక్షీణము చేయును. స్తన్యమిచ్చుటవలన తల్లి శరీరమునకు బలమును కంద పుష్టియు కలుగును. తల్లి స్తన్యము పుచ్చుకొను శిశువులకును మంచిసత్తువయును దేహా రోగ్యమును కలిగియుండును. కావున, దురదృష్టముచేత స్తన్యము లేకపోయిన గాని యున్నప్పుడు తమశిశువులకు తల్లులు స్తన్యమిచ్చుట విధాయకము. అట్లు చేసిన యెడలనే తల్లులనిపించుకొందురు. [సశేషము.]

హాండి-రామారావు.

రాజమహేంద్రవరములోని శ్రీ వివేకవర్ధనీ కార్యస్థానమున వెలకు దొరకు పుస్తకములు.

(ఈపుస్తకముల వెలలలో అంచెకూలియు చేరియుండును.)

	రు. అ. పై.
నీతిచంద్రిక, విగ్రహము. (హితోపదేశము ననుసరించి కఠినశైలిని వ్రాయఁబడిన వచనకావ్యము.)	౧- ౨ ౦
నీతిచంద్రిక, సంధి. (విగ్రహముయొక్క తరువాతిభాగమయిన వచనకావ్యము.)	౦- ౬ ౬
సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు, మొదటిభాగము. ...	౦- ౬ ౬
అభిజ్ఞానశాకుంతలము. (కాళిదాసుని నాటకమునకు తెలుఁగు) ...	౦ ౧౨ ౦
రత్నావళి. (శ్రీహర్షదేవ విరచితమైన సంస్కృతనాటకమునకు తెలుఁగు)	౦- ౬ ౬
మాళవికాగ్నిమిత్రము. (కాళిదాసప్రణీతమైన నాటకమునకు తెలుఁగు)	౦- ౬ ౬
ప్రబోధచంద్రోదయము. (కృష్ణమిశ్రవిరచిత సంస్కృతనాటకమునకు తెనుఁగు.)	౦- ౫ ౬
రాగమంజరి (ఇంగ్లీషు ననుసరించి తెలిఁగింపఁబడిన వింతదైన నాటకము)	౦- ౫ ౬
ప్రహ్లాదనాటకము. (భక్తిప్రధానమయిన వచనరూపనాటకము) ...	౦- ౪ ౬
చమత్కారరత్నావళి నాటకము.	౦ ౪ ౬
బ్రాహ్మవివాహము. (అతిబాల్యవివాహమువలని నష్టములను దెలుపు నాటకము.) ...	౦- ౩ ౬
వ్యవహారధర్మబోధిని. (న్యాయసభలలోని యక్రమములను బోధించు నాటకము.) ...	౦- ౩ ౬
కౌతుకవర్ధని. (హాస్యప్రధానమయిన చిన్ననాటకము.) ...	౦- ౨ ౦
*హాస్యసంజీవని మొదటిభాగము (వివేకవర్ధనిలోనుండి తీసి ప్రకటించిన హాస్యసంభాషణలు.)	౦- ౪ ౬
హాస్యసంజీవని, రెండవభాగము (వివేకవర్ధనిలోనుండి తీసి ప్రకటించిన హాస్యసంభాషణలు.)	౦- ౪ ౬
తిర్యగ్విద్వన్మహాసభ. (జంతువులతో నున్న హాస్యసంభాషణము.) ...	౦- ౨ ౬
వినిసువర్తకచరిత్రము. (షేక్స్పియర్ నాటకమునుండి ద్విపదకావ్యముగా రచించిన ప్రథమద్వితీయాంకములు.)	౦- ౪ ౬

ఇంగ్లీషు ప్రహసనముల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన వింతలయిన

హాస్య నాటకములు. రు-అ-పై.

౧ అపూర్వబ్రహ్మచర్యప్రహసనము. ౦- ౩-౬

౨ విచిత్రవివాహప్రహసనము. ౦- ౩-౬

౩ మహాబధిరప్రహసనము. ౦- ౩-౬

౪ ధనదత్తరణ ప్రహసనము. ౦- ౩-౬

౫ బలాత్కారిగానవినోదప్రహసనము. ౦- ౩-౬

౬ కలహప్రియా ప్రహసనము. ౦- ౩-౬

౭ మహామహోపాధ్యాయ ప్రహసనము. ౦- ౩-౬

౮ యోగనిద్రా ప్రహసనము. ౦- ౩-౬

౯ మహావంచక ప్రహసనము. ౦- ౩-౬

౧౦ అసహాయశూర ప్రహసనము. ౦- ౩-౬

అభాగ్యోపాఖ్యానము. (పద్యరూపమునను న్న హాస్యప్రబంధము.) ... ౦- ౩-౬

శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్యనిర్వచన నైషధము. (అచ్చతెలుఁగు నలచరిత్ర పద్యకావ్యము.)... ౦- ౪-౬

రసికజనమనోరంజనము. (అపరూపమయిన అచ్చతెలుఁగు శృంగార ప్రబంధము.)... ౦- ౪-౬

కవిరాజమనోరంజనము. (పురూరవశ్చరిత్రము. వింతయయిన శృంగార ప్రబంధము.) ... ౦- ౯-౦

తెల్ల రామాయణము. ౦-౧౧-౦

పత్రికావిలాసము. ౦- ౪-౬

బాలగీర్వాణ చాటుగీతములు. ౦-౨-౬

నీతిదీపిక. (బాలురనిమిత్తము చేయఁబడిన నీతిపద్యములపుస్తకము.) ... ౦-౩-౬

స్త్రీనీతిదీపిక. (బాలికలనిమిత్తము చేయఁబడిన నీతిపద్యములపుస్తకము.)...౦- ౨-౬

సుప్రవృత్తిచరిత్ర. (స్త్రీలకు మిక్కిలియుపయుక్తమైన నీతిబోధకపుస్తకము) ౦- ౪-౬

సత్యవతీచరిత్రము. స్త్రీలకు ఉపయుక్తమయిన కల్పితకథ. ... ౦- ౪-౬

సత్యసంజీవని. (స్త్రీల కుపయోగించెడి నీతిబోధకమగు కథ) ... ౦- ౪-౬

సత్యాద్రౌపదీసంవాదము, మాతృపూజ & పితృపూజ. ... ౦- ౧-౬

సంగ్రహవ్యాకరణము. (పరీక్షలకుపయోగించు సులభమయిన తెలుఁగు వ్యాకరణము.) ౦- ౫-౬

ఈ క్రిందిపుస్తకములు పదుమూఁడును షేక్స్పియరను మహాకవియొక్క నాటక కథల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన మనోహరములగునకథలు.

	రూ-అ-పై.
౧ చమత్కార రత్నావళి.	౦- ౨-౬
౨ కురంగేశ్వరవర్తకచరిత్రము.	౦- ౨-౬
౩ కళావతీపరిణయము.	౦- ౨-౬
౪ గయ్యాళిని సాదుచేయుట.	౦- ౨-౦
౫ రఘుదేవరాజీయము.	౦- ౩-౬
౬ చిత్రకేతుచరిత్రము.	౦- ౨-౦
౭ సుమిత్రచరిత్రము.	౦- ౨-౦
౮ దానకేసరివిలాసము.	౦- ౨-౦
౯ సతీమణీవిజయము.	౦- ౨-౦
౧౦ చైవర్త్యవిలాసము.	౦- ౨-౬
౧౧ *భానుమతీకళ్యాణము.	౦- ౨-౬
౧౨ *సరససుజనమనోభిరామము.	౦- ౨-౬
౧౩ *కుమారద్వయవిలాసము.	౦- ౨-౬
శారీరశాస్త్రసంగ్రహము. (వైద్యులకును జనసామాన్యమునకును గూడ మిక్కిలి యుపయుక్తమయి పటములతోఁ బ్రకటింపఁబడిన శరీరతత్వమును దెలుపు గ్రంథము.)	౧- ౧-౦
ఆంధ్రకవులచరిత్రము, మొదటిభాగము. ...	౦-౧౧-౦
దేహారోగ్యధర్మబోధిని. (స్త్రీలకును పాఠశాలలకును అత్యంతోపయుక్తమయిన శరీరారోగ్యధర్మములను బోధించుపుస్తకము.)	౦- ౪-౬
ఉపన్యాసమంజరి. (మతవిషయకములును నీతివిషయకములును నైన చిన్నయుపన్యాసములు గలది.)	౦- ౬-౬
అథర్వణకారికలు. (తెలుఁగువ్యాకరణమునుగూర్చిన సంస్కృతశ్లోకములు.)	౦- ౨-౬
ఆంధ్రతర్కసంగ్రహము. (అన్నంభట్టకృతమయిన తర్కసంగ్రహము తెలుఁగు)	౦- ౧-౬
కావ్యసంగ్రహము.	౦- ౨-౦

ఈ క్రిందివి బ్రహ్మశ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము గారిచే ఎప్పటికప్పుడు చేయఁబడుచువచ్చిన యుపన్యాసములు. రు-అ-పై.

౧	వేశ్యాకాంతలయుపన్యాసము.	౦-౨-౦
౨	అతిబాల్యవివాహము.	౦-౧-౬
౩	విగ్రహారాధనము.	౦-౨-౦
౪	ఏకమతత్వము.	౦-౧-౬
౫	ఈశ్వరదత్తపుస్తకములు.	౦-౨-౦
౬	దానములు.	౦-౧-౬
౭	స్త్రీపునర్వివాహచరిత్ర.	౦-౧-౬
౮	స్త్రీపునర్వివాహవిషయకోపన్యాసము	౦-౨-౬
౯	స్త్రీపునర్వివాహవిషయక ప్రథమవిజ్ఞాపనము.	౦-౨-౬
౧౦	స్త్రీపునర్వివాహవిషయక ద్వితీయవిజ్ఞాపనము.	౦-౨-౬
౧౧	స్త్రీపునర్వివాహశాస్త్రసంగ్రహము.	౦-౩-౬
౧౨	స్త్రీపునర్వివాహవ్యాపారముయొక్క భూతవర్తమానస్థితులు.	౦-౧-౬
౧౩	సకాయకష్టకర్తలు.	౦-౧-౬
౧౪	దేశీయమహాసభయు దానియుద్దేశములును.	౦-౪-౬
౧౫	జన్మాంతరము.	౦-౨-౬
౧౬	స్వయంకృషి.	౦-౨-౦
౧౭	ఈశ్వరోపాసనము.	౦-౩-౬
౧౮	శంకరాచార్యులు.	౦-౧-౬
౧౯	హిందూమతములు.	౦-౧-౬
౨౦	ప్రార్థన.	౦-౧-౬
౨౧	మానుషధర్మము.	౦-౨-౧
౨౨	స్త్రీవిద్యాధికులధర్మములు.	౦-౨-౬

ఈ గురుతువేసిన పుస్తకములు క్రొత్తగా ముద్రింపఁబడినవి. పదిరూపాయలకంటె తక్కువగాని మొత్తమునకు పుస్తకములు కొన్నపక్షమున నూటికి పది రూపాయలవంతున పుస్తకములధికముగా నియ్యఁబడును.

☞ పయిపుస్తకములు కావలసినవారు, గోదావరిజిల్లా, రాజమహేంద్రవరము శ్రీవివేకవర్ధని ముద్రాక్షరశాల మేనేజరు గారికి వ్రాసి, తెప్పించుకోవచ్చును.

రాజమహేంద్రవరములోని శ్రీ వివేకవర్ధనీ కార్యస్థానమున వెలకు దొరకు పుస్తకములు.

—:0:—

(ఈపుస్తకముల వెలలలో అంచెకూలియు చేరియుండును.)

	రు. అ. పై.
నీతిచంద్రిక, విగ్రహము. (హితోపదేశము ననుసరించి కడిందిశైలిని వ్రాయబడిన వచనకావ్యము.)	౧- ౨-౦
నీతిచంద్రిక, సంధి. (విగ్రహముయొక్క తరువాతిభాగమగునట్టి వచనకావ్యము.)	౦- ౬-౬
సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు, మొదటిభాగము.	౦- ౬-౬
అభిజ్ఞానశాకుంతలము. (కాళిదాసుని నాటకమునకు తెలుఁగు.) ...	౦-౧౩-౦
రత్నావళి. (శ్రీహర్షదేవ విరచితమైన సంస్కృతనాటకమునకు తెలుఁగు.)	౦- ౬-౬
మాళవికాగ్నిమిత్రము. (కాళిదాసప్రణీతమైన నాటకమునకు తెలుఁగు.)	౦- ౬-౬
ప్రబోధచంద్రోదయము. (కృష్ణమిశ్రవిరచిత సంస్కృతనాటకమునకు తెలుఁగు.)	౦- ౮-౬
రాగమంజరి. (ఇంగ్లీషుననుసరించి తెలిఁగింపఁబడిన వింతదైన నాటకము)	౦- ౮-౬
ప్రహ్లాదనాటకము. (భక్తిప్రధానమయిన వచనరూప నాటకము.) ...	౦- ౪-౬
చమత్కారరత్నావళి నాటకము.	౦- ౪-౬
బ్రాహ్మవివాహము. (అతిబాల్యవివాహమునలని కష్టములను దెలుపు నాటకము)	౦- ౩-౬
వ్యవహారధర్మబోధిని. (న్యాయసభలలోని యక్రమములనుబోధించు నాటకము.) ...	౦- ౩-౬
కౌతుకవర్ధని. (హాస్యప్రధానమయిన చిన్నచాటకము.) ...	౦- ౨-౦
※హాస్యసంజీవని మొదటిభాగము (వివేకవర్ధనిలోనుండి తీసిప్రకటించిన హాస్యసంభాషణలు.)	౦- ౪-౬
హాస్యసంజీవని, రెండవభాగము (వివేకవర్ధనిలోనుండి తీసి ప్రకటించిన హాస్యసంభాషణలు.)	౦- ౪-౬
నిర్యగ్విద్వన్మహాసభ. (బొమ్మలతోనున్న హాస్యసంభాషణ.) ...	౦- ౨-౬
వినీసువర్తకచరిత్రము. (షేక్స్పియరు నాటకమునుండి ద్విపదకావ్యముగా రచించిన ప్రథమద్వితీయాంకములు.)	౦- ౪-౬

ఇంగ్లీషు ప్రహసనముల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన వింతలయిన హాస్యనాటకములు.

	రు. అ. పై.
౧ అపూర్వబ్రహ్మచర్య ప్రహసనము.	౦- ౨-౬
౨ విచిత్రవివాహ ప్రహసనము.	౦- ౨-౬
౩ మహాబధిర ప్రహసనము.	౦- ౨-౬
౪ పునర్మరణ ప్రహసనము.	౦- ౨-౬
౫ బలాత్కార గానవినోద ప్రహసనము.	౦- ౨-౬
౬ కలహప్రియా ప్రహసనము.	౦- ౨-౬
౭ మహామహోపాధ్యాయ ప్రహసనము.	౦- ౨-౬
౮ యోగనిద్రా ప్రహసనము.	౦- ౨-౬
౯ మహావంచక ప్రహసనము.	౦- ౨-౬
౧౦ అసహాయశూర ప్రహసనము.	౦- ౨-౬
అభాగ్యోపాఖ్యానము. (పద్యరూపముననున్న హాస్యప్రబంధము.) ...	౦- ౨-౦
శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య నిర్వచన నైషధము. (అచ్చతెలుఁగు నలచరిత్ర పద్యకావ్యము.) ...	౦- ౪-౬
రసికజన మనోరంజనము. (అపరూపమయిన అచ్చతెలుఁగు శృంగార ప్రబంధము.) ...	౦- ౪-౬
కవిరాజమనోరంజనము. (పురూరవశ్చరిత్రము. వింతయయిన శృంగారప్రబంధము.)...	౦- ౯-౦
మొల్ల రామాయణము.	౦-౧౧-౦
పథికవిలాసము.	౦- ౪-౬
జాన్ గిల్పిన్ కేళిగీతలు.	౦- ౧-౬
నీతిదీపిక. (బాలురనిమిత్తము చేయఁబడిన నీతిపద్యముల పుస్తకము.)	౦- ౨-౬
స్త్రీనీతిదీపిక. (బాలికలనిమిత్తము చేయఁబడిన నీతిపద్యములపుస్తకము.)	౦- ౨-౬
చంద్రమతీచరిత్ర. (స్త్రీలకు మిక్కిలి యుపయుక్తమైన నీతిబోధకపుస్తకము.)	౦- ౪-౬
సత్యవతీచరిత్రము. (స్త్రీలకు ఉపయుక్తమయిన కల్పిత కథ.) ...	౦- ౪-౬
సత్యసంజీవని. (స్త్రీలకుపయోగించెడి నీతిబోధకమయిన కథ.) ...	౦- ౪-౬
*సత్యాద్రౌపదీసంవాదము, మాతృపూజ & పితృపూజ. ...	౦- ౧-౬
సంగ్రహవ్యాకరణము. (పరీక్షలకుపయోగించు సులభమయిన తెలుఁగు వ్యాకరణము.)	౦- ౫-౬

ఈ క్రిందిపుస్తకములు పదుమూడును షేక్స్పియరను మహాకవియొక్క నాటకకథల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన మనోహరములయిన కథలు.

			రు.అ.పై
౧ చమత్కార రత్నావళి.	...	...	౦- ౨-౬
౨ కురంగేశ్వరవర్తకచరిత్రము.	...	...	౦- ౨-౬
౩ కళావతీపరిణయము.	...	...	౦- ౨-౬
౪ గయ్యాళిని సామచేయుట.	...	...	౦- ౨-౦
౫ రఘుదేవరాజీయము....	...	...	౦- ౩-౬
౬ చిత్రకేతుచరిత్రము. ...	...	...	౦- ౨-౦
౭ సుమిత్రచరిత్రము. ...	...	...	౦- ౨-౦
౮ దానకేసరివిలాసము.	...	...	౦- ౨-౦
౯ సతీమణీవిజయము. ...	...	...	౦- ౨-౦
౧౦ వైదర్భీవిలాసము. ...	...	...	౦- ౨-౬
౧౧※భానుమతీకల్యాణము.	...	...	౦- ౨-౬
౧౨※సరసజనమనోభిరామము.	...	...	౦- ౨-౬
౧౩※కుమారద్వయవిలాసము.	...	...	౦- ౨-౬

శారీరశాస్త్రసంగ్రహము. (వైద్యులకును జనసామాన్యమునకును గూడ మిక్కిలి యుపయుక్తమయి పటములతోఁ బ్రకటింపఁబడిన శరీరతత్త్వమును తెలుపు గ్రంథము.) ... ౧- ౧-౦

ఆంధ్రకవులచరిత్రము, మొదటిభాగము. ౦-౧౨-౦

దేహారోగ్యధర్మబోధిని. (స్త్రీలకును పాఠశాలలకును అత్యంతోపయుక్తమయిన శరీరారోగ్య ధర్మములను బోధించుపుస్తకము.) ... ౦- ౪-౬

ఉపన్యాసమంజరి. (మతవిషయకములును నీతివిషయకములు నైన చిన్నయుపన్యాసములు గలది.) ౦- ౬-౬

అథర్వణకారికలు. (తెలుఁగువ్యాకరణమును గూర్చిన సంస్కృతశ్లోకములు) ౦- ౨-౬

ఆంధ్రతర్కసంగ్రహము. (అన్నంభట్టకృతమయిన తర్కసంగ్రహము తెలుఁగు.) ౦- ౧-౬

కావ్యసంగ్రహము. ౦- ౨-౯

ఈ క్రిందివి బ్రహ్మశ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగముగారిచే నప్పుడప్పుడు చేయఁబడుచువచ్చిన యుపన్యాసములు.

		రు. అ. పై
౧	వేశ్యాకాంతల యుపన్యాసము.	౦-౨-౦
౨	అతిబాల్యవివాహము.	౦-౧-౬
౩	విగ్రహారాధనము.	౦-౨-౦
౪	ఐకమత్యము.	౦-౧-౬
౫	ఈశ్వరదత్తపుస్తకములు.	౦-౨-౦
౬	దానములు.	౦-౧-౬
౭	స్త్రీపునర్వివాహచరిత్ర.	౦-౧-౬
౮	స్త్రీపునర్వివాహ విషయకోపన్యాసము. ...	౦-౨-౬
౯	స్త్రీపునర్వివాహవిషయక ప్రథమవిజ్ఞాపనము. ...	౦-౨-౬
౧౦	స్త్రీపునర్వివాహవిషయక ద్వితీయవిజ్ఞాపనము. ...	౦-౨-౬
౧౧	స్త్రీపునర్వివాహ శాస్త్రసంగ్రహము. ...	౦-౩-౬
౧౨	స్త్రీపునర్వివాహవ్యాపారముయొక్క భూతవర్తమానస్థితులు.	౦-౧-౬
౧౩	సకాయకష్టకర్మలు.	౦-౧-౬
౧౪	దేశీయమహాసభయు దానియుద్దేశములును.	౦-౪-౬
౧౫	జన్మాంతరము.	౦-౨-౬
౧౬	స్వయంకృషి.	౦-౨-౦
౧౭	ఈశ్వరోపాసనము.	౦-౨-౬
౧౮	శంకరాచార్యులు.	౦-౧-౬
౧౯	హిందూమతములు.	౦-౧-౬
౨౦	ప్రార్థన.	౦-౧-౬
౨౧	మానుషధర్మము.	౦-౨-౦
౨౨	*విద్యాధికులధర్మములు.	౦-౨-౬

* ఈగురుతువేసిన పుస్తకములు క్రొత్తగా ముద్రింపఁబడినవి. పదిరూపాయలకంటె తక్కువగాకుండ మొత్తముగ పుస్తకములుకొన్నపక్షమున నూటికి పది రూపాయలవంతున పుస్తకము లధికముగా నియ్యఁబడును.

☞ పయిపుస్తకములు కావలసినవారు, గోదావరిజిల్లా, రాజమహేంద్రవరము శ్రీవివేకవర్ధనీ ముద్రాక్షరశాల మేనేజరుగారికి వ్రాసి, తెప్పించుకోవచ్చును.